

กัมพูขสุริยา: การผลิตและการเผยแพร่ งานเขียนประวัติศาสตร์ในกัมพูชา สมัยอาณานิคม ค.ศ. 1926 – 1941*

อุทัย นาคชัย** และ ธนาพล สิมอภิชิต***

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาสามประเด็นสำคัญ ประเด็นแรก การผลิตและการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในกัมพูชาภายใต้ระบอบอาณานิคมฝรั่งเศส ประเด็นที่สอง งานเขียนประวัติศาสตร์ในวารสาร *กัมพูขสุริยา* ระหว่าง ค.ศ. 1926 - 1941 และประเด็นสุดท้าย อิทธิพลและความสำคัญของวารสาร *กัมพูขสุริยา* ที่มีผลต่อการเคลื่อนไหวความรู้และความคิดทางประวัติศาสตร์ของสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว โดยมุ่งเสนอว่า การศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับวารสาร *กัมพูขสุริยา* ซึ่งเป็นวารสารภาษาเขมรฉบับแรกที่ตีพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ ค.ศ. 1926 ให้ความสำคัญกับเนื้อหาด้านวรรณกรรมและพุทธศาสนาเป็นหลัก แต่งานเขียนด้านประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในวารสารฉบับนี้ กลับไม่ได้รับความสนใจศึกษาอย่างจริงจัง การผลิตและการเผยแพร่ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ในวารสาร *กัมพูขสุริยา* ระหว่าง ค.ศ. 1926 - 1941 เช่น งานเขียนเกี่ยวกับกำเนิดปราสาทนครวัด และงานค้นคว้าทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมกัมพูชา ถือเป็นความพยายามครั้งสำคัญ ในการสถาปนาความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์กัมพูชาของปัญญาชนฝรั่งเศสกับปัญญาชนเขมร การผลิตและการเผยแพร่ความรู้ประวัติศาสตร์เหล่านี้ มีอิทธิพลต่อการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตและคุณค่าทางวัฒนธรรมของกัมพูชา

คำสำคัญ: กัมพูชา ฝรั่งเศส ประวัติศาสตร์นิพนธ์ งานเขียนประวัติศาสตร์ อาณานิคม ปัญญาชน

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “*กัมพูขสุริยา: การผลิตและการเผยแพร่งานเขียนประวัติศาสตร์ในกัมพูชาสมัยอาณานิคม ค.ศ. 1926 - 1953*” อันเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับการสนับสนุนทุนจาก “ทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช” รุ่นที่ 32 ครั้งที่ 3/2559 ปีงบประมาณ 2559 และทุน “Kinder des Isan Graduate Student Stipend” จากความช่วยเหลือของ ผศ.ดร. วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ และ Asst.Prof. Arnika Fuhrmann, Ph.D. นอกจากนี้ บทความนี้ยังได้รับความกรุณาจากอาจารย์อภิตี บัวคำศรี ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลและหลักฐานชั้นต้นแก่ผู้เขียน อีกทั้งยังสละเวลาอันมีค่าอ่านบทความร่างแรก และให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อบทความนี้หลายประการ

** นิสิตปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*** อาจารย์ตำแหน่ง ผศ.ดร. ประจำสาขาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Abstract

This article focuses on three important issues. First, the study of the production and distribution of historical writings in colonial Cambodia. Second, the study of the historical writings in the Journal of *Kambujasuriya* between 1926 and 1941. And finally, the study of the influence of the Journal of *Kambujasuriya* on the distribution of knowledge and historical thinking in Cambodia during the selected period. This article argues that previous research on the Journal of *Kambujasuriya*, Cambodia's first Khmer – language journal that was first published in 1926 A.D., mainly focuses on the writings on Literature and Buddhism, whereas the historical writings in this journal have not been seriously studied. The production and distribution of historical knowledge in this journal from 1926 to 1941, such as historical writings about the origin of Angkor Wat and the research on the history of Cambodian culture, were an important effort by the French and Cambodian intellectual to establishing of Cambodia's historical knowledge, which had an influence on the understanding of the Cambodian past and the appreciation of the Cambodian cultural value.

Key words: Cambodia, France, Historiography, Historical writings, Colonialism, Intellectuals

เกริ่นนำ

“...ประเทศของเราตั้งแต่ได้ฝรั่งเศษมาเป็นผู้อรรักขาและเป็นพี่พี่งพา ก็ได้พัฒนาความรู้ไปอย่างรวดเร็ว เราทุกคนควรมุ่งมั่นและเอาใจใส่ในการทำงาน ควรสร้างสรรค์ผลงานตามความรู้ที่เรามี เพื่อนำมาลงตีพิมพ์ในวารสารกัมพูชสุริยาให้ได้จำนวนมากๆ อย่าได้ละเลยจนทำให้วารสารขาดการสานต่อ ขอให้มุ่งมั่นสร้างประโยชน์ให้เจริญก้าวหน้าขึ้น อันจะนำมาซึ่งผลดีแก่ตัวเราเอง ตลอดจนบ้านเมือง และประเทศชาติของเรา ซึ่งเป็นประเทศที่มีมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณ ที่สามารถสร้างปราสาท และมีศิลาจารึกพระนคร เป็นมรดกแก่พวกเรา มาจนถึงปัจจุบัน...”¹

ข้อความข้างต้นเป็น ถ้อยแถลงเกี่ยวกับประโยชน์ของวารสารกัมพูชสุริยา ของกรมพระนโรดมภานุวงศ์ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและธรรมการ (เสนาบดีศรีสุวิชัยกษัตริย์วิชัย) เนื่องในวาระโอกาสย่างเข้าสู่ปีที่ 2 ของการสถาปนาและการเผยแพร่วารสารกัมพูชสุริยา (កម្ពុជសុរិយា) แต่ทว่าจากถ้อยแถลงฯ ดังกล่าว แม้กรมพระนโรดมภานุวงศ์จะมีได้ระบุแน่ชัดว่าความรู้ที่กล่าวถึงในถ้อยแถลงนั้นหมายถึงความรู้ประเภทใดหรือด้านใด แต่บันทึกข้อความสั้นๆ ที่ได้ยกมานี้ชี้ให้เห็นว่าจุดประสงค์สำคัญที่พระองค์ทรงชักชวนให้ผู้คนติดตามและให้นำผลงานมาลงตีพิมพ์ในวารสารกัมพูชสุริยา แสดงนัยยะสำคัญเกี่ยวกับความรู้อย่างน้อยสองประการที่สัมพันธ์กับเป้าหมายของการเผยแพร่วารสารฉบับนี้สู่สาธารณชน ประการแรก ทรงต้องการชี้ให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของอาณานิคมฝรั่งเศสในฐานะที่พี่งพาและผู้นำความรู้มาสู่สังคม

¹ Norodom Phanuwong. (1927). Setkadai Atibai Ompee Prayot Nai Tosanawadai. (In Khmer). [Explanation about Avail of Journal of *Kambujasuriya*]. *Journal of Kambujasuriya*. 2(1): 24 – 25.

กัมพูขา และประการที่สอง ทรงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของโบราณสถานและศิลาจารึกในเมืองพระนคร ในฐานะมรดกของชาติกัมพูขา ที่คนรุ่นหลังควรศึกษาค้นคว้าเพื่อทำความเข้าใจรากเหง้าและตัวตนทางประวัติศาสตร์ของตนเอง ทั้งนี้จากเป้าหมายทั้งสองประการดังกล่าว มีความสอดคล้องกับบรรยากาศความเปลี่ยนแปลงในสังคมกัมพูขาสสมัยอาณานิคมนับตั้งแต่ประมาณทศวรรษ 1900 เป็นต้นมา ที่ปัญญาชนฝรั่งเศสและปัญญาชนเขมร มุ่งให้ความสนใจต่อการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กัมพูขายุคโบราณ ในรูปแบบงานวิชาการอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาอารยธรรมเขมรจากหลักฐานศิลาจารึก ปราสาทหิน นิทานตำนาน พงศาวดาร และแหล่งโบราณคดี บทความนี้ต้องการเสนอว่า การผลิตและการเผยแพร่งานเขียนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในวารสาร*กัมพูขสุริยา* ในช่วง ค.ศ. 1926 - 1941 ดังเช่นงานค้นคว้าเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของการค้นพบปราสาทนครวัด งานแปลเกี่ยวกับกำเนิดปราสาทนครวัดและเมืองพระนคร งานเขียนอธิบายรูปแบบทางศิลปะโบราณคดีและโบราณวัตถุ และงานเขียนเกี่ยวกับอารยธรรมและวัฒนธรรมกัมพูขา ฯลฯ ถือเป็นความพยายามครั้งสำคัญในการสถาปนาความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของปัญญาชนฝรั่งเศสกับปัญญาชนเขมร การผลิตและการเผยแพร่ความรู้ประวัติศาสตร์เหล่านี้ มีอิทธิพลต่อการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตและคุณค่าทางวัฒนธรรมของกัมพูขา

ความสำคัญของวารสาร*กัมพูขสุริยา* ในสังคมกัมพูขา

ในแวดวงวิชาการประวัติศาสตร์กัมพูขาทราบกันดีว่าวารสาร*กัมพูขสุริยา* เป็นวารสารภาษาเขมรฉบับแรกที่ได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันพุทธศาสนบัณฑิต (*ព្រះសាសនបណ្ឌិត*) (สถาบันแห่งนี้ก่อตั้งขึ้น ณ กรุงพนมเปญเมื่อ ค.ศ. 1925 โดยได้รับเงินทุนสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระสีสุวตติและเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส มีหน้าที่ดูแลงานด้านพุทธศาสนาตลอดจนรวบรวมเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมเนียมประเพณีเขมรที่สัมพันธ์กับความเชื่อของประชาชนกัมพูขา¹ และขณะเดียวกัน สถาบันพุทธศาสนบัณฑิต ยังมีหน้าที่ดูแลงานด้านการจัดพิมพ์หนังสือคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ซาดก จารึกวรรณกรรม ศาสตราแลง ตำนานพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ และหนังสือเกี่ยวกับพระราชพิธีในราชสำนัก)² วารสาร*กัมพูขสุริยา* เริ่มตีพิมพ์เผยแพร่อย่างเป็นทางการครั้งแรกใน ค.ศ. 1926 โดยมีซูซาน การ์เปเลส (Suzanne Karpelès) เจ้าหน้าที่ประจำสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ (École française d'Extrême-Orient-EFEO) หนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งสถาบันพุทธศาสนบัณฑิต ทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล คัดเลือกบทความ และพิจารณาต้นฉบับก่อนจะตีพิมพ์ลงในวารสาร*กัมพูขสุริยา* นอกจากนี้ การ์เปเลสยังมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ความรู้และฟื้นฟูคัมภีร์พุทธศาสนาในอินโดจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรุงพนมเปญและเวียงจันทน์ ซึ่งมีการจัดตั้งสถาบันพุทธศาสนบัณฑิต (Institut bouddhique) เพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้หลักธรรมทางพุทธศาสนาของพระสงฆ์ ข้าราชการชนชั้นสูง บุตรหลานข้าราชการ และบุคคลทั่วไป อีกทั้งยังกำหนดหน้าที่ให้สถาบันพุทธศาสนาที่จัดตั้งขึ้นนี้เป็นแหล่งรวบรวมคัมภีร์โบราณ ซาดก เรื่องเล่าอิงพุทธศาสนา และอื่นๆ ตามที่สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ ซึ่งเป็นหน่วยงานในความดูแลของอาณานิคมฝรั่งเศส ได้มีนโยบายลงทุนศึกษาวัฒนธรรมเพื่อ

¹ Chheat Sreang; & Yin Sombo; & Seng Hokmeng; & Pong Pheakdeyboramy; & Saom Sokreasey. (2005). *Prowat SangKab Phut Ta Sasana Bundit*. (In Khmer). [The Buddhist Institute: A Short History]. Edited by Penny Edwards. p. 12

² Penny Edwards. (2007). *Cambodge: The Cultivation of a Nation, 1860-1945*. p. 203.

สร้างองค์ความรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับโลกตะวันออก โดยเชื่อว่าความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากวิสัยทัศน์ของชาวยุโรปนั้นคือหนทางที่นำพาความก้าวหน้ามาสู่ประเทศที่อยู่ภายใต้ระบอบอาณานิคมของตนได้¹ ดังเช่นจะเห็นได้จากกลุ่มคำหรือประโยคสั้นๆ ที่มักปรากฏในงานวิชาการ หรือบทบรรยายในวาระต่างๆ ของนักวิชาการฝรั่งเศสกล่าวถึงบทบาทการทำงานของพวกเขาว่า “ได้ทำสิ่งอันประเสริฐ” และ “ได้ทำงานอันเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของประเทศเขมรไว้อย่างมากมาย” อีกทั้งยังได้ฟื้นฟู “ให้ธรรมเนียมประเพณีของประเทศนี้ได้กลับมามีชีวิตชีวาทันทีอีกครั้งหนึ่ง”² พร้อมกันนั้นยังใช้องค์ความรู้เหล่านี้เป็นปราการป้องกันเพื่อลดทอนบทบาทความสำคัญของรัฐคู่แข่งทางการเมืองที่เคยมีอิทธิพลแทรกแซงเหนือประเทศอาณานิคมของตน โดยเฉพาะการสกัดกั้นและจำกัดอิทธิพลพุทธศาสนานิกายธรรมยุติของสยามที่กำลังแผ่ขยายครอบคลุมไปทั่วดินแดนลาวและกัมพูชาในช่วงทศวรรษ 1920 - 1930³ ดังนั้น หากย้อนไปพิจารณาบทบาทหน้าที่ของการ์เปเลสซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธศาสนา ตลอดจนมีความสามารถชำชองด้านภาษาบาลีและสันสกฤต และเป็นตัวแทนอาณานิคมฝรั่งเศสทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการวารสาร*กัมพูชสุริยา* ตั้งแต่แรกเริ่มสถาปนา ค.ศ. 1926 จนกระทั่งหมดวาระการทำงานลงใน ค.ศ. 1941 ในแง่หนึ่ง แม้จะแสดงให้เห็นความมุ่งมั่นที่จะฟื้นฟูพื้นฐานความรู้ทางวัฒนธรรมและรากฐานความเชื่อด้านพุทธศาสนาในสังคมลาวและกัมพูชา แต่ในทางกลับกัน การทำหน้าที่ตรงนี้ก็เหมือนการดำเนินงานเพื่อปกป้องและรักษาความมั่นคงให้กับอำนาจการปกครองของฝรั่งเศสให้ปักหลักมั่นคงในอินโดจีนเป็นสำคัญ⁴

วารสาร*กัมพูชสุริยา* เป็นวารสารที่มีการตีพิมพ์ต่อเนื่องยาวนานมากกว่า 5 ทศวรรษ (เริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 1926 - 1974) และได้ผ่านประสบการณ์ทางการเมืองมาหลายครั้งหลายครา ไม่ว่าจะเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่สองที่กระแสแนวคิดชาตินิยมเริ่มมีอิทธิพลในกัมพูชา ส่งผลทำให้ปัญญาชนเขมรพยายามกระตุ้นความสามัคคีของคนในชาติโดยการสร้างสำนึกร่วมทางสังคมผ่านสื่อสิ่งพิมพ์⁵ และใช้วารสาร*กัมพูชสุริยา* เป็นเวทีสำคัญเพื่อแสดงจุดมุ่งหมายดังกล่าว ดังเช่นที่มีหลักฐานการบันทึกของปัญญาชนเขมรชื่อ “เขมรรังษี” ข้าราชการในสถาบันพุทธศาสนบัณฑิตได้กล่าวไว้ในบทนำของวารสาร*กัมพูชสุริยา* ในวาระที่วารสารฉบับนี้มีการเผยแพร่เข้าสู่ปีที่ 14 ใน ค.ศ. 1940 โดยมีความตอนหนึ่งว่า “...การรวบรวมงานเขียนต่างๆ ขึ้นมาในวารสาร*กัมพูชสุริยา* นั้นก็เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของท่านผู้อ่านที่สนใจเนื้อหาทั้งสองด้าน [คือคติโลกและคติธรรม]...แต่ทั้งนี้ขอความกรุณาต่อท่านทั้งหลายด้วยว่า โปรดช่วยเผยแพร่ความรู้จากวารสารนี้ให้ขยายไปในวงกว้าง เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนร่วมชาติเดียวกัน โดยการช่วยกันทำนุบำรุงอักษรศาสตร์ชาติเขมรของเราให้เจริญก้าวหน้าและทันสมัยทัดเทียมกับชาติอื่นๆ เขา...”⁶

¹ ชัยรัตน์ พลมุข. (2558). นิทานเก่าในโลกใหม่: วรรณกรรมลาวสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสกับขบวนการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม. ชยันต์ วรรณะภูติ และ สร้อยมาศ รุ่งมณี, บรรณาธิการ. ใน *ยาดแย่ง การพัฒนาและความทันสมัยในลาว*. หน้า 216 - 217.

² Henry Gordon. (1927). *Setkadia Atibai Pi Setkadia Cham Rearn Knung Krung Kampuchea*. (In Khmer). [The Prosperity of Cambodia]. Translate by Chum Mao. *Journal of Kambujasuriya*. 2(3): 261 - 270.

³ Ian Harris. (2006). *Cambodian Buddhism: History and Practice*.

⁴ Penny Edwards. (2007). *Ibid*. pp. 186 - 190.; Chheat Sreang; Yin Sombo; Seng Hokmeng; Pong Pheakdeyboramy; & Saom Sokreasey. (2005). *Ibid*. p. 14.

⁵ Benedict Anderson. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. pp. 37 - 46.

⁶ Kemarangsri (Pseudonym). (1940). Arampakatha Nai Tossanawadi Kambujasutiya. (In Khmer). [Introduction of Journal of Kambujasuriya]. *Journal of Kambujasuriya*. 12(1): n.d.

จากข้อความสั้นๆ ที่นำมาเป็นตัวอย่างข้างต้นชี้ให้เห็นว่าการพยายามกระตุ้นสำนึกร่วมทางสังคมเกี่ยวกับความเป็น “ชาติเดียวกัน” ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองนั้นดูจะเป็นประเด็นหลักที่มีความสำคัญพอสมควรต่อการเผยแพร่วารสาร*กัมพูชาสุริยา* เพราะจากบริบททางการเมืองและความพยายามสร้างสำนึกร่วมทางสังคมดังกล่าว ส่งผลทำให้วารสาร*กัมพูชาสุริยา* ที่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ก่อนหน้านี้จำนวนอย่างน้อยเพียงแค่ 3 - 4 ฉบับ หรือไม่เกิน 12 ฉบับต่อปี ต้องเพิ่มจำนวนการตีพิมพ์มากขึ้นเป็นสองเท่าคือ 24 ฉบับต่อปีในช่วง ค.ศ. 1941 - 1942 และขณะเดียวกัน ก็เพิ่มเนื้อหาในคอลัมน์อักษรศาสตร์แยกออกต่างหากจากคอลัมน์พุทธศาสนาเพื่อเพิ่มจำนวนงานเขียนที่ปัญญาชนเขมรเรียบเรียงขึ้นเอง ไม่ว่าจะเป็นงานแปลภาษาบาลี - เขมร ตำนานเรื่องเล่า นิยาย งานเขียนประวัติศาสตร์ และคัมภีร์โบราณ เป็นต้น¹ แต่หลังจากนั้น เมื่อสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศกัมพูชาปะทุร้อนแรงขึ้น เกิดการสู้รบกันอย่างดุเดือดและรุนแรง จนนำไปสู่การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กันเองอย่างโหดเหี้ยมในช่วง ค.ศ. 1975 - 1979 ได้ส่งผลทำให้วารสาร*กัมพูชาสุริยา* ที่เคยตีพิมพ์เผยแพร่อยู่คู่สังคมกัมพูชามาอย่างช้านาน ต้องถูกระงับและปิดตัวลงจนกระทั่งเมื่อกองกำลังทหารเวียดนามยกกองทัพบุกกรุงพนมเปญ และปราบรัฐบาลพลพตลงได้ใน ค.ศ. 1979 จากนั้นต่อมาอีกประมาณราวหนึ่งทศวรรษ เมื่อความรุนแรงจากไฟสงครามเริ่มผ่อนคลายลงสู่สภาวะปรกติ วารสาร*กัมพูชาสุริยา* จึงกลับมาโลดแล่นในวงการหนังสือและปรากฏต่อสายตาผู้อ่านอีกครั้งหนึ่ง โดยได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาลญี่ปุ่น สถาบันพุทธศาสนบัณฑิต และกระทรวงวัฒนธรรมกัมพูชา ในสมัยการปกครองประเทศของรัฐบาลฮุนเซน

อย่างไรก็ดี แม้สภาวะความผกผันทางการเมืองและสงครามจะส่งผลกระทบต่อการผลิตและการเผยแพร่วารสาร*กัมพูชาสุริยา* แต่ควรกล่าวเพิ่มเติมด้วยว่า ตลอดระยะเวลากว่า 5 ทศวรรษที่วารสาร*กัมพูชาสุริยา* มีบทบาทต่อการสร้างความตื่นในสังคมกัมพูชา พบว่ามีงานเขียนอยู่หลายประเภทที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ เช่น เรื่องเพลง นิทานพื้นบ้าน กาพย์กลอน เรื่องประโลมโลก คัมภีร์ทางพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปะโบราณคดี พงศาวดาร พิธีกรรมในราชสำนัก และข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกิจกรรมการเคลื่อนไหวต่างๆ ของสถาบันพุทธศาสนบัณฑิต (ซึ่งนับตั้งแต่ ค.ศ. 1943 เป็นต้นมา ได้มีการจำแนกเนื้อหาออกเป็นสองคอลัมน์ด้วยกันคือ “แผนกอักษรศาสตร์” และ “แผนกพุทธศาสนา” ควบคู่กันไป) ทั้งนี้ต้องกล่าวเพิ่มเติมด้วยว่า กลุ่มงานเขียนดังกล่าวมานั้น คณะบรรณาธิการได้รับเอกสารมาจากหลายภาคส่วนด้วยกัน กล่าวคือ ส่วนแรกมาจากการแปลงงานเขียนจากภาษาบาลี - สانسฤต ฝรั่งเศส และไทย ส่วนที่สองเป็นเอกสารงานเขียนที่นำมาจากการเก็บรวบรวมและคัดลอกจากหอสมุดพระราชวังและวัดต่างๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วกัมพูชา และส่วนสุดท้ายได้รับเอกสารมาจากการเปิดรับบริจาคโดยการประกาศผ่านวารสาร*กัมพูชาสุริยา* เพื่อขอความช่วยเหลือจากสาธารณชน ต่อจากนั้นคณะบรรณาธิการจึงคัดเลือกงานเขียนที่เหมาะสมและอยู่ในกระแสความสนใจของสังคม นำมาตีพิมพ์รวมกันไว้ในวารสาร*กัมพูชาสุริยา* ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันพุทธศาสนบัณฑิตที่พยายามเชื่อมโยงตัวเองเข้ากับผู้คนในสังคมเท่านั้น หากแต่ยังอาจตั้งข้อสังเกตได้อีกว่า สิ่งที่ข้าราชการอาณานิคมกับปัญญาชนเขมรต้องการรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของกัมพูชาที่ยังกระจัดกระจาย และยังไม่เคยได้รับการจัดหมวดหมู่ให้เป็นระบบ นำมาจัดจำแนกและรวบรวมไว้ใน

¹ George Chigas. (2000). The Emergence of Twentieth Century Cambodian Literary Institutions: The Case of Kambujasuriya. in *The Canon in Southeast Asian Literature: Literatures of Burma, Cambodia, Indonesia, Laos, Malaysia, the Philippines, Thailand and Vietnam*. Edited by David Smyth. p. 136.

วารสาร*กัมพูชา* นั้น สาเหตุสำคัญน่าจะมาจากความพยายามจะยึดโยงเรื่องราวผู้คนในประเทศเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความรู้และความเข้าใจในอัตลักษณ์ของตนเอง¹ ขณะเดียวกัน ยังมีความเป็นไปได้อย่างยิ่ง ที่ข้อมูลและความรู้ทางวัฒนธรรมที่ถูกจัดหมวดหมู่ขึ้นใหม่ในวารสารฉบับนี้ น่าจะกลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่สำคัญของชนชั้นผู้นำ ข้าราชการ พระสงฆ์ และผู้รู้หนังสือจำนวนหนึ่งในกัมพูชา ตลอดจนรวมถึงอาจจะมีอิทธิพลต่อการวางรากฐานความรู้และภูมิปัญญาแก่สังคมกัมพูชาอย่างกว้างขวางอีกด้วย เพราะจากหลักฐานที่กล่าวถึงแหล่งจำหน่ายวารสาร*กัมพูชา* ใน ค.ศ. 1941 ในบทบันทึกแจ้งล่วงหน้าเกี่ยวกับการจัดจำหน่าย ใน ค.ศ. 1940 มีความตอนหนึ่งกล่าวว่าวารสารฉบับนี้ “มีวางจำหน่ายในพระราชบรรณาลัย สถานีรถไฟพนมเปญ และโรงพิมพ์นครวัด”² ซึ่งหากพิจารณาจากตำแหน่งของการจำหน่ายวารสารซึ่งอยู่ในสถานที่สาธารณะเช่นนี้ยิ่งเห็นให้เห็นว่าวารสาร*กัมพูชา* มิได้มุ่งผลิตและเผยแพร่ความรู้แก่กลุ่มผู้อ่านเฉพาะบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น หากแต่ยังได้เปิดโอกาสให้ผู้อ่านทั่วไปที่ต้องการทำความเข้าใจเกี่ยวกับความก้าวหน้า “อักษรศาสตร์” และ “พุทธศาสนา” สามารถเข้าถึงวารสารฉบับนี้ได้โดยไม่จำกัด แต่ทั้งนี้แม้ว่าในเบื้องต้นเราจะยังไม่สามารถระบุได้ชัดเป็นรายบุคคล ว่าในสมัยนั้นมีใครบ้างที่เป็นผู้ซื้อหรืออ่านวารสารฉบับนี้ แต่หากพิจารณาจากตำแหน่งของการซื้อขายวารสารแล้ว ผู้เขียนเชื่อว่าวารสาร*กัมพูชา* ก็น่าจะเผยแพร่เป็นที่รับรู้อยู่ในหมู่ปัญญาชนเขมรอย่างกว้างขวาง

นอกจากนั้น ยังอาจกล่าวได้อีกว่าวารสาร*กัมพูชา* น่าจะเป็นเอกสารที่ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของกัมพูชานับตั้งแต่แรกเริ่มสถาปนามาจนถึงปัจจุบัน ดังเช่นที่ครั้งหนึ่ง ลาง หับอาน ผู้อำนวยการสถาบันพุทธศาสนบัณฑิตในช่วงทศวรรษ 1970 ได้กล่าวไว้ในบทปรารภของวารสาร*กัมพูชา* ใน ค.ศ. 1969 ว่า “...การตีพิมพ์วารสาร*กัมพูชา* แต่ละฉบับนั้น ล้วนแต่เป็นการตอบสนองต่อความสนใจของนักวิชาการและประชาชนกัมพูชาที่ต้องการศึกษาอักษรศาสตร์เขมร...”³ จากบทปรารภสั้นๆ นี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและเป้าหมายของการตีพิมพ์วารสาร*กัมพูชา* แต่ละฉบับ จากมุมมองของผู้บริหารที่อำนาจการผลิตวารสารฉบับนี้โดยตรง ว่าการผลิตและตีพิมพ์วารสารฉบับนี้ มีความสัมพันธ์กับความต้องการจากประชาชน นักวิชาการ และกลุ่มผู้สนใจเรื่องอักษรศาสตร์เขมรที่ครอบคลุมงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมกัมพูชาแทบทุกประเภท เช่น ศิลปจารึก คัมภีร์ งานเขียนประวัติศาสตร์ พงศาวดาร ศาสตราลแบบ เรื่องพงศาวดารและประโลมโลก เป็นต้น⁴ ซึ่งงานเขียนเหล่านี้ มิได้มีบทบาทเฉพาะต่อการสร้างความรู้สู่สังคมเท่านั้น หากแต่ยังมีสถานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความเป็นมาของรากเหง้า ความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตและคุณค่าทางวัฒนธรรม ตลอดจนพัฒนาการทางความรู้และภูมิปัญญาของกัมพูชาเองด้วย ขณะเดียวกัน หากมองย้อนกลับไปในประวัติความเป็นมาของวารสารฉบับนี้ ที่เคยถูกสั่งให้ปิดตัวลงแล้วครั้งหนึ่งเมื่อช่วงทศวรรษ 1970 - 1980 ด้วยเหตุภาวะสงครามกลางเมือง แต่ทว่าต่อมาภายหลัง หน่วยงานราชการได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของวารสารฉบับนี้ จึงได้มีการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ใน ค.ศ. 1994 นั้น สิ่งที่เราพอจะคาดการณ์จากวัตถุประสงค์ของการตีพิมพ์และบทบาทหน้าที่ทางสังคมของวารสาร*กัมพูชา* ที่ผ่านเงื่อนไขทางสังคมต่างๆ ดังที่กล่าวมานี้ คาดว่าวารสาร*กัมพูชา* น่าจะมีคุณค่า/ความหมายต่อกัมพูชาใน

¹ อิบตี บัวคำศรี. (2555). *แหล่งเดิม*. หน้า 41.

² Buddhist Institute. (1940). Arampobot. (In Khmer). [Introduction]. *Journal of Kambujasuriya*. 12(12): n.d.

³ Leang Hap An. (1969). Arampobot. (In Khmer). [Introduction]. *Journal of Kambujasuriya*. 41(5): Preface.

⁴ Khing Hoc Dy. (2007). *Aksorsoel Khmae Sattavuat Ti 20: Kaveinipau nueng Komrong Atthabot*. (In Khmer). [Literature of Cambodian in Twenty Centuries].

ฐานะมรดกทางวัฒนธรรม ที่ส่องสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการทางภูมิปัญญา และความทรงจำร่วมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติ ให้ประชาชนกัมพูชาใช้ศึกษางานเขียนทางอักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศาสนา และอื่นๆ เพื่อพิจารณาทำความเข้าใจรากเหง้า ตลอดจนเรียนรู้คุณค่าทางวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม นี่จึงเป็นพลังอย่างหนึ่งที่ผลักดันให้วารสาร*กัมพูษุริยา* กลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมกัมพูชาในปัจจุบัน

แต่อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง เราควรทำความเข้าใจด้วยว่างานเขียนประวัติศาสตร์ในวารสาร*กัมพูษุริยา* (โดยเฉพาะในช่วง ค.ศ. 1926 - 1941) ก็มีข้อจำกัดอยู่บ้างเช่นกัน กล่าวคือ องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในวารสารฉบับนี้ส่วนใหญ่เป็นผลงานอันเกิดจากการแปลและดัดแปลงบทความวิชาการของนักวิชาการฝรั่งเศส ที่มีเนื้อหากล่าวถึงเฉพาะเหตุการณ์สำคัญบางเหตุการณ์ หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีบางชิ้น บุคคลสำคัญบางคน หรือเนื้อหาอธิบายถึงยุคสมัยใดสมัยหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้มีเนื้อหาหรือการจัดลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างเป็นระบบเหมือนกับรูปแบบหนังสือประวัติศาสตร์ทั่วไป ภาพรวมของงานเขียนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในวารสาร*กัมพูษุริยา* จึงทำให้เราเห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ได้ไม่ชัดเจนนัก แม้ในงานเขียนแต่ละชิ้นจะมีความลุ่มลึกซับซ้อนทางวิชาการอยู่มากก็ตาม ดังนั้น ด้วยข้อจำกัดเช่นนี้ งานเขียนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในวารสาร*กัมพูษุริยา* ในช่วงเวลาดังกล่าว จึงทำให้เราอาจเห็นถึงภาพกว้างๆ ของประเด็นหรือยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอเป็นหลัก แต่กิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์มิติด้านอื่นๆ เช่น ความบันเทิง เพศสถานะ การใช้ชีวิต แรงงาน การบังคับใช้อำนาจ ปัญหาสังคม และอื่นๆ แทบไม่ปรากฏให้เห็นในงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในวารสาร*กัมพูษุริยา* แต่อย่างไรก็ตาม ภายใต้ข้อจำกัดและธรรมชาติของหลักฐานเช่นนี้ กลับเอื้อแนวทางให้เราพิจารณาความซับซ้อนทางความคิด ความรู้ และความสนใจของนักวิชาการฝรั่งเศสกับปัญญาชนเขมร ที่พยายามแสวงหา ถ้อยทอด และสถาปนาความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์แก่สังคมกัมพูชาในสมัยอาณานิคม

ขอบเขตการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับเหตุผลสำคัญที่ผู้เขียนเลือกช่วง ค.ศ. 1926 - 1941 เป็นขอบเขตเวลาของการศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์จากวารสาร*กัมพูษุริยา* นั้น เนื่องจากช่วงเวลานี้เป็นจังหวะที่การส่งเสริมและการสร้างความรับรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปะโบราณคดี คัมภีร์พุทธศาสนา และวัฒนธรรมกัมพูชา ยังอยู่ในความดูแลของเจ้าหน้าที่อาณานิคมฝรั่งเศส โดยเฉพาะบุคคลสำคัญคือ ซูซาน การ์เปเลส (Suzanne Karpelès) ซึ่งเป็นผู้รับหน้าที่เป็นบรรณาธิการวารสาร*กัมพูษุริยา* นอกจากนั้น งานเขียนประวัติศาสตร์ในวารสาร*กัมพูษุริยา* ที่ปรากฏต่อสายตาผู้อ่านในช่วงเวลานี้ ส่วนใหญ่เป็นผลงานแปลบทความวิชาการและบทบรรยายสั้นๆ ของนักวิชาการฝรั่งเศส ผลงานเขียนเหล่านี้ถือว่ามีค่าอย่างยิ่งต่อการวางรากฐานความรู้ทางประวัติศาสตร์ต่อปัญญาชนเขมร สำหรับใช้ผลิตและเผยแพร่งานเขียนประวัติศาสตร์ของตนเองในเวลาต่อมา (โดยเฉพาะนับตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 1940 เป็นต้นมา เมื่อบรรณาธิการวารสาร*กัมพูษุริยา* เปลี่ยนมือจากข้าราชการอาณานิคมฝรั่งเศสมาเป็นปัญญาชนเขมร) แต่ทั้งนี้ ต้องทำความเข้าใจเสียก่อนว่า การผลิตและการเผยแพร่งานเขียนดังกล่าว มิได้มีจุดเริ่มต้นจากปรากฏการณ์ทางสังคมหรือความสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่เพิ่งเกิดขึ้นระหว่างช่วง ค.ศ. 1926 - 1941 เท่านั้น หากแต่เป็นผลพวงอันเกิดจากการได้รับอิทธิพลของนักวิชาการชาวยุโรป ที่มีความตื่นตัวและเริ่มสนใจค้นคว้าประวัติศาสตร์

กัมพูชาในลักษณะที่เป็นงานค้นคว้าทางวิชาการนับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความพยายามที่จะศึกษากำเนิดอาณาจักรเขมรโบราณ การเสื่อมสลายของอาณาจักรเมืองพระนคร ความเชื่อทางศาสนา การลำดับรัชกาลและพระนามกษัตริย์ จารึก ตำนาน พงศาวดาร รวมไปถึงพัฒนาการด้านศิลปะโบราณคดีในแหล่งโบราณสถานต่างๆ ในกัมพูชา ดังเช่น มังงานเขียนที่เป็นบันทึกการเดินทางที่สอดแทรกเนื้อหาตำนานเรื่องเล่าประวัติศาสตร์กัมพูชาของอ็องรี มูโอดต์ (Henri Mouhot, 1863), ออดอล์ฟ บาสเตียน (Adolf Bastian, 1864), เอเตียน แอมอนิเยร์ (Étienne Aymonier, 1895) นอกจากนี้ ยังมีผลงานแปลพงศาวดารกัมพูชาเป็นภาษาฝรั่งเศสของฟรานซิส การ์นิเยร์ (Francis Garnier, 1871) ดีพิมพ์ ออกมาก่อนช่วงเวลานี้ด้วย ที่สำคัญ เมื่ออย่างเข้าสู่ทศวรรษที่ 1900 ยังค้นพบอีกว่า มีฉบับรายงานการวิจัยและบทความวิชาการจำนวนหนึ่งได้รับการตีพิมพ์ลงในวารสารภาษาฝรั่งเศสชื่อ *วารสารของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ* (Bulletin de l'École française d'Extrême-Orient-BEFE) ซึ่งมีบทความเกี่ยวกับกัมพูชา (เช่น ว่าด้วยเรื่อง *พระราชพิธีโสกันต์พระองค์เจ้าจันทเลขา พระราชโอรสในสมเด็จพระนโรดม*)¹ ปรากฏต่อสายตาผู้อ่านนับตั้งแต่ปีแรกที่วารสารฉบับนี้เริ่มตีพิมพ์ขึ้นใน ค.ศ. 1901 นอกจากนี้ จากการสำรวจยังพบอีกว่า ภายในระยะเวลา 5 ปี (ระหว่าง ค.ศ. 1901 - 1906) ที่สถาปนาวารสารฉบับนี้ขึ้น มีบทความและงานวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และศิลปะโบราณคดีในกัมพูชา ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่มากกว่า 20 บทความ และที่สำคัญ ในช่วงทศวรรษ 1900 นี้เรายังค้นพบว่า มังงานศึกษาประวัติศาสตร์กัมพูชาเรื่อง *Un pèlerin d'Angkor* (นักแสวงบุญแห่งพระนคร) ของปีแอร์ โลตี (Pierre Loti) กล่าวถึงการตั้งรกรากของคนเขมรที่อพยพมาจากอินเดีย และเชื่อว่าคนเหล่านี้เป็นผู้สถาปนาอาณาจักรเมืองพระนครและปราสาทนครวัดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 9 และได้เสื่อมอำนาจลงหลังจากถูกรุกรานโดยอำนาจของสยามในคริสต์ศตวรรษที่ 13² นอกจากนี้ อีกประมาณหนึ่งทศวรรษต่อมา พบว่ามีหนังสืองานวิชาการที่ศึกษาประวัติศาสตร์กัมพูชาเป็นภาษาฝรั่งเศสในชื่อ *Histoire du Cambodge depuis le 1er siècle de notre ère* (ประวัติศาสตร์กัมพูชาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 1 จนถึงปัจจุบัน) อันเป็นผลงานของอเดอมาร์ต เลอแคลร์ (Adhémard Leclère, 1914) เจ้าหน้าที่อาณานิคมและนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสที่ศึกษาประวัติศาสตร์กัมพูชาผ่านหลักฐานประเภทนิทาน พงศาวดาร และศิลาจารึก ครอบคลุมเนื้อหาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 1 การสถาปนาอาณาจักรในยุครบราณชาติพันธุ์วรรณนา ความรุ่งเรืองของอาณาจักรเขมรก่อนเมืองพระนคร สมัยเมืองพระนคร ลำดับกษัตริย์ การล่มสลายของอาณาจักรพระนคร ยุคกลาง (ยุคมืด) การแตกสลายของเมืองละแวก ความสัมพันธ์ระหว่างเทศของกัมพูชากับประเทศต่างๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 จนกระทั่งถึงการครอบครองกัมพูชาโดยจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1863³ ดังนั้น จากบรรยากาศทางวิชาการและความสืบเนื่องของความสนใจจากนักวิชาการชาวยุโรป และการแปลงานเขียนประวัติศาสตร์ของปัญญาชนเขมร⁴ ผนวกกับบรรยากาศความคึกคักทางวิชาการเช่นนี้เอง ที่ทำให้วารสาร *กัมพูชาสุริยา* กลายเป็น

¹ M. H. Dufour. (1901). Documents photographiques sur les Fêtes ayant accompagné la coupe solennelle des cheveux du prince Chandalekha, fils de Noroudāim, en mai 1901, à Phnom-Penh. *Bulletin de l'École française d'Extrême-Orient*. 1(1): 231 - 243.

² ยอร์ช เซเดส์. (2556). *เมืองพระนคร นครวัด นครธม*. แปลโดย ปราณี วงษ์เทศ.

³ Adhémard Leclère. (2004). *Provuttisah Proteh Kampucea*. (In Khmer). [History of Cambodia]. Translated by Tep Mengkhean.

⁴ ตัวอย่างงานแปลบทความประวัติศาสตร์ของปัญญาชนเขมร ดู George Coédès. (1935). *Ompee Maha Kasat Mouy Ong Knung Kumpucea: Jayavaman VII*. (In Khmer). [The King of Cambodia: Jayavarman VII]. Translated by Choum Mao.

ส่วนหนึ่งของการเผยแพร่งานเขียน งานค้นคว้า และงานแปลประวัติศาสตร์กัมพูชา และอื่นๆ ตลอดจนอาจถือได้ว่างานเขียนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในวารสารฉบับนี้ได้กลายเป็น “วัตถุดิบ” “ต้นแบบ” และ “แหล่งอ้างอิง” ให้กับปัญญาชนเขมรใช้เป็นข้อมูลประกอบการเขียนประวัติศาสตร์ของตนเองในช่วงเวลาต่อมาด้วย โดยเฉพาะงานแปลเกี่ยวกับนครวัด อารยธรรมเขมร และนิทานตำนานต่างๆ (มีเนื้อหาผสมผสานทั้งตำนาน เรื่องเล่า ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ความเชื่อ คติความ สัตว์ชนิดต่างๆ รุกขชาติ และอื่นๆ) ซึ่งครั้งหนึ่งเคยถูกตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารกัมพูขสุริยา และต่อมาได้ถูกนำมารวบรวมตีพิมพ์เป็นเล่ม ซึ่งได้รับความนิยมสนใจจากแวดวงการศึกษาวัฒนธรรมกัมพูชาทั้งจากนักวิชาการภายในและต่างประเทศอย่างกว้างขวาง¹ จนมีการผลิตซ้ำงานเขียนเหล่านี้ในรูปแบบต่างๆ ออกมาอย่างต่อเนื่อง²

แต่ในทางกลับกัน สำหรับในส่วนของงานศึกษาเกี่ยวกับวารสารกัมพูขสุริยา ที่ผ่านมานั้น โดยส่วนมากยังคงมุ่งประเด็นการศึกษาไปที่เนื้อหาเกี่ยวกับวรรณกรรมและพุทธศาสนาเป็นหลัก งานชิ้นแรกคืองานของยอร์ช ชีกัส (George Chigas) ได้เสนอมุมมองเกี่ยวกับวารสารกัมพูขสุริยา ว่าเป็นพื้นที่สำคัญของการนำเสนอวรรณกรรมภาษาเขมร ที่กลายเป็นต้นแบบของลักษณะการเขียนวรรณกรรมเขมรรูปแบบใหม่หรือที่เรียกกันในภาษาเขมรว่า *ประโลมโลก (ប្រលោមលោក)* งานวรรณกรรมดังกล่าวนี้ มีลักษณะการเรียบเรียงเป็นสำนวนร้อยแก้ว (รูปแบบนวนิยาย/เรื่องสั้น) โดยปรับเปลี่ยนวิธีการเขียนจากวรรณกรรมแบบดั้งเดิม ที่ผูกติดกับรูปแบบและสำนวนการเขียนฉันทลักษณ์กาพย์กลอน มาสู่การเล่าเรื่องตามแบบฉบับงานเขียนประเภทร้อยแก้วของตะวันตก ซึ่งมีแกนหลักของเรื่องคือการมุ่งนำเสนอปัญหาสังคม ปรัชญา คุณค่า และความรับผิดชอบชีวิตในการใช้ชีวิต โดยผู้เขียนจะใช้ตัวละครเป็นปुरुชนธรรมดา และสร้างฉากหลังเป็นบรรยากาศบ้านเมืองร่วมสมัยที่ไม่ใช่เทพนิยายหรือตำนานนิทานปรัมปราที่มักจะสร้างบุคลิกให้ตัวละครเอกเป็นบุคคลชั้นสูงในราชสำนักอาศัยและใช้ชีวิตอย่างหรูหราในพระราชวังเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป แต่ถึงกระนั้นก็ได้หมายความว่างานวรรณกรรมแบบดั้งเดิมที่เคยมีมาก่อน จะถูกลดทอนบทบาทาลงจนสูญเสียตำแหน่งแห่งที่ในวารสารกัมพูขสุริยา ไปเสียทีเดียว หากแต่ยังคงถูกบรรจุอยู่ในวารสารนั้นเช่นเดิม เพียงแต่มีพื้นที่ให้กับงานเขียนร้อยแก้วแนวใหม่ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวารสารกัมพูขสุริยา จนอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมชนิดใหม่นี้ได้กลายเป็นส่วนเติมเต็มให้วรรณกรรมเขมรมีความหลากหลายมากขึ้นทั้งในรูปแบบเนื้อหาและรูปแบบการประพันธ์ และที่สำคัญ ในงานชิ้นนี้เชกัสยังมองว่าการผนวกเอาวรรณกรรมเขมรแนวใหม่เข้ามาในวารสารกัมพูขสุริยา เช่นนี้ ถือเป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นถึงปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของกัมพูชายุคต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่ปัญญาชนเขมรได้ใช้พื้นที่ของวารสารกัมพูขสุริยา เป็นเวทีที่แสดงจุดยืนและยืนยันถึงคุณค่าของงานเขียนด้านวรรณกรรมพื้นเมืองของตน ดังเช่นงานวรรณกรรมเรื่อง *รามเกียรติ์ วิจารณ์* และบทบันทึกต่างๆ ในศิลาจารึกภาษาสันสกฤต และขณะเดียวกัน ในสภาวะการณ์ที่ต้องเผชิญต่อระบอบการปกครองของอาณานิคม ปัญญาชนเขมรก็จำเป็นต้องแสดงจุดยืนและยืนยันถึงคุณค่าของตนเองผ่านวรรณกรรมแบบใหม่ที่รับมาจากตะวันตก เพื่อปรับรับและตอบโต้อิทธิพลการครอบงำทางวัฒนธรรมจากอาณานิคมฝรั่งเศสด้วย³

1 ดู พุทธศาสนบัณฑิต. (2540). *ประชุมเรื่องตำนานและนิทานพื้นบ้านเขมร ภาคที่ 1 - 9*. แปลโดย ประยูร ทรงศิลป์.

2 อิบตี บัวคำศรี. (2547). *เอกสารมหาบุรุษเขมร: การศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของเขมร*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). หน้า 107 - 117.

3 George Chigas. (2000). *Ibid.* p. 135.

การก่อกำเนิดขึ้นของวรรณกรรมรูปแบบใหม่ในสังคมกัมพูชานั้น เทริ ชาฟเฟอร์ ยามาตะ (Teri Shaffer Yamada) ได้เสนอมุมมองที่แตกต่างออกไปว่า วรรณกรรมแบบใหม่ในกัมพูชาที่รู้จักกันผ่านวารสาร *กัมพูชสุริยา* ได้เริ่มก่อตัวขึ้นในโรงเรียนของคณะสงฆ์ที่รู้จักกันในชื่อ *โรงเรียนบาลีปริยัติชั้นสูง (สภากวียลัทธิจารย์)* ซึ่งเป็นสถาบันที่ฝรั่งเศสสนับสนุนให้จัดตั้งขึ้นในกรุงพนมเปญเมื่อ ค.ศ. 1914 และเป็นแหล่งสำคัญในการผลักดันให้แนวความคิดเรื่องวรรณกรรมสมัยใหม่ได้ถือกำเนิดขึ้นในกัมพูชา แต่ด้วยเหตุที่สถาบันดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากอาณานิคมฝรั่งเศส และมีครูชาวฝรั่งเศสเป็นผู้สอนภาษา การนำบทอ่านวรรณกรรมตะวันตกมาใช้ประกอบการสอน จึงเป็นกิจกรรมในห้องเรียนที่ทำให้ภูมิปัญญาตะวันตกสามารถส่งผ่านมาสู่แนวคิด ความรู้ และวิธีการศึกษาของนักเรียนชาวเขมรด้วย โดยเฉพาะที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานวรรณกรรม ทั้งนี้แม้ว่าโดยมากวรรณกรรมเขมรแนวใหม่จะก่อตัวขึ้นจากกลุ่มนักเรียนกลุ่มเล็กๆ จาก *โรงเรียนบาลีปริยัติชั้นสูง* แต่การอ่านวรรณกรรมตะวันตกจากครูชาวฝรั่งเศสก็ทำให้ผู้เรียนซึมซับแนวคิดตะวันตกที่โดดเด่นในเรื่อง “ความเป็นเหตุเป็นผล” แล้วนำมาปรับใช้กับการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมของตนเองได้อย่างลงตัว ดังนั้น การก่อตัวขึ้นของวรรณกรรมเขมรแนวใหม่จากสถาบันดังกล่าว จึงมักจะมีแกนหลักของเรื่องมุ่งประเด็นไปที่การวิพากษ์ความเชื่อฝังใจที่มีอยู่ในสังคม พร้อมกันกับการสนับสนุนแนวทางการปกครองของฝรั่งเศส และรวมไปถึงการปกป้องวัฒนธรรมราชสำนัก อันเป็นสัญลักษณ์สำคัญของชาติกัมพูชาด้วย¹ ที่สำคัญ ข้อเสนอทำนองนี้ยังสอดคล้องกันกับการวิเคราะห์ของ เดวิด แชนด์เลอร์ (David Chandler) ที่มองว่าเนื้อหาที่ปรากฏในวารสาร *กัมพูชสุริยา* ที่ปรากฏให้เห็นในงานเขียนรูปแบบต่างๆ นั้น นอกจากจะนำเสนอวรรณกรรมแบบใหม่ในสังคมกัมพูชาแล้ว ยังตีพิมพ์เผยแพร่ งานเขียนเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน คัมภีร์พุทธศาสนา และข้อมูลเกี่ยวกับราชสำนัก ซึ่งการตีพิมพ์กลุ่มงานเขียนดังกล่าว แชนด์เลอร์ มองว่ามีใช้การตอบโต้ต่อระบอบอาณานิคมหรือขัดขวางการปกครองของฝรั่งเศส หากแต่เป็นการผลิตและการเผยแพร่วรรณกรรม เพื่อสะท้อนมโนทัศน์อันเกิดจากอุดมการณ์ของปัญญาชนเขมรที่ต้องการตอบสนองต่อคุณค่าและความชอบธรรมให้กับการปกครองของอาณานิคมฝรั่งเศสและกลุ่มชนชั้นผู้นำในราชสำนัก ในฐานะผู้พิทักษ์รักษาวัฒนธรรมกัมพูชา²

อย่างไรก็ดี จากงานวิชาการที่กล่าวมาข้างต้น แม้จะเป็นงานศึกษาวารสาร *กัมพูชสุริยา* ที่มีประเด็นน่าสนใจ แต่ปัญหาทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของงานศึกษาเหล่านี้คือ ยังคงเน้นอธิบายและวิเคราะห์ผลงานของกลุ่มปัญญาชนเขมรผ่านผลงานด้านวรรณกรรมและพุทธศาสนา แต่ทว่างานเขียนด้านประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในวารสารฉบับนี้ กลับไม่ได้รับความสนใจศึกษาอย่างจริงจัง จนทำให้สถานการณ์การศึกษาทางประวัติศาสตร์ในวารสาร *กัมพูชสุริยา* กลายเป็นภาพที่พร่าเลือน เพราะแทบจะไม่ได้รับการศึกษาหรือตั้งคำถามต่อหลักฐานชิ้นนี้ในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างจริงจังเท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในฐานะหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงบรรยากาศการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มปัญญาชนฝรั่งเศสกับปัญญาชนเขมรในช่วง ค.ศ. 1926 - 1941 อันเป็นช่วงที่สังคมกัมพูชาได้รับการส่งเสริมและการสร้างความรับรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศิลปะโบราณคดี คัมภีร์พุทธศาสนา และวัฒนธรรมกัมพูชาจากเจ้าหน้าที่อาณานิคมฝรั่งเศส

¹ Teri Shaffer Yamada. (2009). Modern short Fiction in Cambodia: A History of Persistence. Edited by Teri Shaffer Yamada. in *Modern short Fiction of Southeast Asia a Literary History*. p. 115.

² เดวิด แชนด์เลอร์. (2546). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา*. แปลโดย พรธณงาม เก้าธรรมสาร; สดใส ชันติวรวงศ์; และ วงเดือน นาราสัจน์. หน้า 249.

ซึ่งผลงานเขียนเหล่านี้ถือเป็นแนวทางความรู้ที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อปัญญาชนเขมร สำหรับใช้ผลิตและเผยแพร่ งานเขียนประวัติศาสตร์ของตนเองในเวลาต่อมา (โดยเฉพาะช่วงต้นทศวรรษ 1940 เป็นต้นมา ที่บรรณาธิการวารสาร*กัมพูชาสุริยา* เปลี่ยนมือจากข้าราชการอาณานิคมฝรั่งเศสมาเป็นปัญญาชนเขมร)

แต่ถึงกระนั้น มิได้หมายความว่าประเด็นการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ในกัมพูชาสมัยอาณานิคมจะขาดแคลนงานศึกษาไปเสียทีเดียว เพราะที่ผ่านมามีการบุกเบิกศึกษาและได้สร้างคุณูปการต่อวงการศึกษาด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์กัมพูชามาบ้างแล้วพอสมควร ดังเช่นผลงานของเพ็นนี่ เอ็ดเวิร์ด (Penny Edwards)¹ ได้วิเคราะห์จุดเริ่มต้นของการก่อตัวของความคิดเรื่องชาติของปัญญาชนเขมรสมัยอาณานิคมผ่านสถาบันงานวิจัย งานเขียนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเมืองพระนคร โรงเรียน พิพิธภัณฑสถาน และแหล่งโบราณคดีนครวัด ที่ถือว่ามีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมความรู้สึก “ชาตินิยมทางวัฒนธรรม” ที่สร้างความสำนึกและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมชาติของตนเอง จนนำไปสู่การรวมกลุ่มของปัญญาชนชนชั้นผู้นำ และประชาชนกัมพูชาในช่วงคราโลกครั้งที่สอง เพื่อขับเคลื่อนความคิดชาตินิยมกัมพูชาอย่างจริงจัง ซึ่งมีผลปรากฏสืบเนื่องยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน ขณะเดียวกันในงานของอิบตี บัวคำศรี² ได้ศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์ของชาวกัมพูชาที่ได้รับอิทธิพลจากอาณานิคมฝรั่งเศส โดยมองว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ปัญญาชนเขมรได้รับอิทธิพลจากฝรั่งเศสนั้น มีสาเหตุมาจากประสบการณ์ทำงานร่วมของปัญญาชนพื้นเมืองกับเจ้าที่อาณานิคมในสำนักงานราชการต่างๆ เช่น ที่ทำการไปรษณีย์ สถาบันการศึกษา พิพิธภัณฑสถาน ศูนย์บัญชาการอาณานิคม เป็นต้น โดยที่การทำงานตามสำนักงานดังกล่าว เป็นช่องทางให้ปัญญาชนเขมรมีการสั่งสมความรู้ ป่มเพาะความคิดและประสบการณ์ จนก่อเกิดเป็นความชำนาญในการทำงานเชิงวิชาการอย่างจริงจัง และต่อมาราวทศวรรษ 1940 เมื่อกระแสแนวคิดชาตินิยมเริ่มมีอิทธิพลสูงขึ้นในกัมพูชา ประสบการณ์และความรู้ของปัญญาชนที่กล่าวมานี้ นอกจากจะเป็นแรงผลักดันสำคัญแล้วยังกลายเป็นส่วนส่งเสริมให้ปัญญาชนเขมร สามารถสร้างแนวคิดชาตินิยมเพื่อตอบโต้ระบบการทำงานของระบอบอาณานิคมที่กดขี่คนพื้นเมืองอย่างเป็นระบบมากขึ้น โดยเฉพาะที่แสดงให้เห็นผ่านหนังสือพิมพ์*นครวัด* (*นครวัด*) ของกลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้าที่มีผู้นำอย่างเขิน จีอก ทันท อุตตข้าราชการประจำพระราชบรมมหาราชวัง ได้เริ่มตีพิมพ์ออกเผยแพร่ใน ค.ศ. 1936 และ*เอกสารมหาบุรุษเขมร* (*เอกสารมหาบุรุษเขมร*) ผลงานของตนเอง สุด ซึ่งเป็นอดีตข้าราชการอาณานิคมเจ้ากรมปรีชาศาลาวิจิตร และสมาชิกในคณะกรรมการประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ได้เรียบเรียงงานชิ้นนี้ขึ้นในราวทศวรรษ 1960 ที่กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างชาติและหล่อหลอมกลุ่มกลางจนนำไปสู่สำนึกความเป็นชาตินิยม

อย่างไรก็ตาม จากงานวิจัยของนักวิชาการที่บุกเบิกศึกษาในประเด็นการขับเคลื่อนความรู้ทางประวัติศาสตร์ในกัมพูชาสมัยอาณานิคมดังกล่าวมานั้น แม้จะแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาของปัญญาชนเขมรกับฝรั่งเศสจากมุมมองความคิดเห็นที่น่าสนใจ แต่งานศึกษาเหล่านี้ยังคงใช้งานเขียน

¹ Penny Edwards. (2007). *Cambodge: the cultivation of a nation, 1860 - 1945*. และดูคำอธิบายพร้อมทั้งบทวิจารณ์หนังสือเล่มนี้ของเพ็นนี่ เอ็ดเวิร์ด (Penny Edwards) ในบทความของ อิบตี บัวคำศรี. (2552, กันยายน - ธันวาคม). *ทิวเขาของพระนคร* (?): Edwards, Penny. *Cambodge: the cultivation of a nation, 1860-1945*. *สังคมสัมพันธ์* 30(3): 137 - 147.

² อิบตี บัวคำศรี. (2547). *เอกสารมหาบุรุษเขมร: การศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของเขมร*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์).

ประวัติศาสตร์จากวารสาร*กัมพูขสุริยา*อยู่อย่างจำกัด และโดยมากมักเป็นการบันทึกไว้ในเชิงอรรถ เพื่ออธิบายตำแหน่งแห่งที่ของวารสาร*กัมพูขสุริยา* ในฐานะแหล่งความรู้ด้านวัฒนธรรมกัมพูชาสมัยอาณานิคมเป็นหลัก ด้วยเหตุดังนั้น ในบทความนี้ผู้เขียนจึงต้องการเติมเต็มช่องว่างของการศึกษาดังกล่าว โดยจะเน้นศึกษางานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ดังเช่น งานค้นคว้าเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของการค้นพบปราสาทนครวัด และงานแปลเกี่ยวกับกำเนิดปราสาทนครวัดและเมืองพระนคร เป็นต้น ด้วยคำถามสำคัญคือ การผลิตและการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ในวารสาร*กัมพูขสุริยา* ภายใต้บริบทอาณานิคมฝรั่งเศส (เน้นเฉพาะช่วง ค.ศ. 1926 - 1941) มีลักษณะอย่างไร มีผลต่อความคิดและความรู้ทางประวัติศาสตร์ในสังคมกัมพูชาอย่างไร

การผลิตและการเผยแพร่งานเขียนประวัติศาสตร์ ในวารสาร*กัมพูขสุริยา* ค.ศ. 1926 - 1941

ตั้งแต่ประมาณทศวรรษ 1900 เป็นต้นมา ความพยายามที่จะเขียนประวัติศาสตร์กัมพูชาเริ่มปรากฏชัดเจนในรูปแบบงานวิชาการที่ศึกษาด้านประวัติศาสตร์ จารีก ศิลปกรรม และโบราณคดี โดยเฉพาะจากกลุ่มผลงานของนักวิชาการชาวฝรั่งเศสที่ทำงานให้กับสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ อันเป็นหน่วยงานวิชาการที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่สร้างสรรค์องค์ความรู้ อนุรักษ์ สืบค้น ดูแลรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ และวิจัยเกี่ยวกับวัฒนธรรมตะวันออก โดยอาศัยรากฐานทางวัฒนธรรมจากอิทธิพลของจีนและอินเดียเป็นจุดตั้งต้นของการศึกษา ซึ่งอินโดจีนและกัมพูชาถือเป็นอาณานิคมสำคัญที่ได้ถูกผนวกรวมอยู่ในพื้นที่ของกระบวนการสร้างความรู้ด้วย แต่ทั้งนี้ ถ้าหากจะกล่าวเฉพาะในส่วนของการเริ่มต้นศึกษาประวัติศาสตร์กัมพูชานั้น โดยส่วนใหญ่แล้วพบว่านักวิชาการชาวฝรั่งเศสมีความสนใจจำกัดเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับยุคสมัยโบราณ การแบ่งยุคสมัย และมุ่งเน้นไปที่การศึกษาสมัยก่อนเมืองพระนคร สมัยพระนคร ลำดับรัชกาลกษัตริย์ การนับถือศาสนา ตลอดจนยุคของการกำเนิดปราสาทนครวัดและปราสาทต่างๆ ในกัมพูชา¹ ทั้งนี้สำหรับลักษณะสำคัญของงานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักวิชาการฝรั่งเศสที่พบโดยมาก จะมีทั้งผลงานเขียนที่เป็นคำอธิบายสั้นๆ เพียงไม่กี่หน้า ไปจนถึงตำรา วารสาร และเป็นงานวิจัยที่กำหนดเป้าหมายของการศึกษาเพื่อค้นหาความเป็นมาของอดีตหรือประวัติศาสตร์กัมพูชาที่มีรูปแบบชัดเจนเป็นระบบ กล่าวคือ มีชั้นเชิงของการตั้งคำถามการวิจัย การวิพากษ์หลักฐาน ถกเถียง และสร้างคำอธิบายใหม่ภายใต้หลักฐานชั้นต้นที่ผ่านการคัดกรองแล้วอย่างถี่ถ้วน แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับเนื้อหาความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในช่วงทศวรรษ 1900 นั้น โดยส่วนใหญ่แล้วเนื้อหาประวัติศาสตร์จะมีลักษณะที่แยกไม่ออกจากการศึกษาศิลปะและโบราณคดี ซึ่งงานเขียนทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ ได้ปรากฏให้เห็นในวารสาร*กัมพูขสุริยา* ในช่วงทศวรรษ 1930 ด้วยเช่นกัน และอาจกล่าวได้ว่างานเขียนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในวารสารฉบับนี้ ถือเป็นดอกผลอันเกิดจากการรับอิทธิพลจากผลงานของนักวิชาการฝรั่งเศสนั่นเอง (โดยเฉพาะเรื่องราวเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เมืองพระนคร ปราสาทนครวัด และโบราณวัตถุที่ค้นพบในแหล่งโบราณสถานในขอบข่ายเมืองพระนคร) ทั้งนี้หากกล่าวเฉพาะงานเขียนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในวารสาร*กัมพูขสุริยา* ในช่วง ค.ศ. 1926 - 1941 เราอาจพิจารณาจำแนกงานเขียนประวัติศาสตร์ในวารสารฉบับนี้ ได้อย่างน้อย 3 ประเภท ที่สำคัญดังนี้คือ 1) งานเขียน

¹ แหล่งเดิม. หน้า 51.

อธิบายรูปแบบทางศิลปะโบราณคดีและโบราณวัตถุ 2) งานแปลประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองพระนคร และปราสาทนครวัด และ 3) งานเขียนเกี่ยวกับอารยธรรมและวัฒนธรรมกัมพูชา เป็นต้น

1) งานเขียนอธิบายรูปแบบทางศิลปะโบราณคดีและโบราณวัตถุ

งานเขียนอธิบายรูปแบบทางศิลปะโบราณคดีและโบราณวัตถุที่พบในวารสารกัมพูชาสุริยา ส่วนใหญ่นั้นเป็นการเขียนคำอธิบายสั้นๆ เกี่ยวกับลักษณะ รูปแบบ อายุ สถานที่ค้นพบ พร้อมทั้งอธิบายประวัติความเป็นมา และนัยยะความหมายที่เชื่อมโยงกับปราสาทนครวัด พุทธศาสนา และพราหมณ์ - ฮินดู แต่ทว่างานประเภทนี้จะพบได้ไม่มากนัก ส่วนใหญ่ก็จะกระจัดกระจายอยู่ในวารสารกัมพูชาสุริยา ฉบับต่างๆ ในช่วงทศวรรษ 1930 บุคคลสำคัญที่มีบทบาทต่อการบรรยายรายละเอียดโบราณวัตถุเช่นนี้ก็คือนูซซาน การ์เปเลส (Suzanne Karpelès) ซึ่งเธอมีผลงานประเภทนี้ตีพิมพ์ในวารสารกัมพูชาสุริยา ตั้งแต่ปีที่สองของการสถาปนาวารสารฉบับนี้ เช่น เรื่องรูปพระโพธิสัตว์อริยมตตริยฝ้ายมหายาน (អំពីរូបមេត្រីយោពោធិសត្វប៉ែកខាងមហាយាន)¹ เป็นผลงานที่อธิบายรายละเอียดของวัตถุและความเป็นมาของ รูปพระโพธิสัตว์อริยมตตริยฝ้ายมหายานว่า “เป็นภาพถ่ายที่ถูกลักขโมยมาจากพระครูวัดอำเภอดึก เขตกำแพงขัง ส่งมาถึงพระราชบรรณาลัยใน ค.ศ. 1926 รูปภาพนี้เป็นแบบภาพสลักฝีมือคนเขมรที่สวยงาม และเป็นภาพสลักพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งในพุทธศาสนาฝ้ายมหายาน ที่ยากจะพบเห็นได้ง่ายๆ ในกัมพูชา” และที่น่าสังเกตคือ งานชิ้นนี้ยังพยายามอธิบายและสร้างภาพชักจูงให้ผู้อ่านเห็นความเชื่อมโยงระหว่างรูปแบบของโบราณวัตถุกับการสร้างปราสาทนครวัด ว่า “(พระโพธิสัตว์อริยมตตริยฝ้ายมหายาน) สร้างจากสำริดสีใบทองแก่ ผสมสีน้ำตาล พระโพธิสัตว์นี้มีลักษณะประทับยืน มี 4 กร ซึ่งหากพิจารณาตามรูปนี้ พบว่ามีวงหน้ามน คางเล็ก, ริมฝีปากหนา จมูกเล็ก, คอมีชั้น 3 ชั้น ปากกว้างวางท่าอิสระ สวมผ้าห่มสั้น จากเอวปกมาถึงเพลลา จึงทำให้ทราบชัดว่าเป็น (ประติมากรรม) แบบเขมรแท้ ที่ได้สร้างขึ้นในเวลาเดียวกันกับปราสาทนครวัด และเป็นช่วงเดียวกันกับที่มีการสร้างปราสาทต่างๆ ไว้อย่างวิจิตรงดงาม...” จากข้อความสั้นๆ ที่ยกมานี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นว่า การ์เปเลสให้ความสนใจต่อการอธิบายรายละเอียดของหลักฐานโบราณวัตถุแล้ว การเชื่อมโยงนครวัดเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในคำอธิบายดังกล่าว ดูจะเป็นความพยายามหลักของนักวิชาการฝรั่งเศสท่านนี้ที่ต้องการทำให้ปราสาทนครวัดมีเรื่องราวแฝงอยู่ในประวัติศาสตร์กัมพูชาโบราณอย่างแนบแน่น ที่ไม่เว้นแม้แต่รูปพระโพธิสัตว์อริยมตตริยฝ้าย (พุทธ) มหายานที่แทบจะไม่เกี่ยวข้องกับการสร้างปราสาทนครวัดเลย แต่กลับถูกสร้างเรื่องเล่าให้ผูกพันกับการสร้างปราสาทนครวัดไว้อย่างกลมกลืน

แต่ทั้งนี้สำหรับในข้อเท็จจริงทางวิชาการที่มีการยอมรับกันในปัจจุบัน พบว่าปราสาทนครวัดที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 12 นั้น แท้จริงแล้วมิได้ถูกสร้างหรือสถาปนาขึ้นบนพื้นฐานความเชื่อทางพุทธศาสนาฝ้ายมหายานตามที่การ์เปเลสกล่าวไว้ในบทความ หากแต่ถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเพื่อเป็นพระราชกุศลและเกื้อหนุนพระบารมีกษัตริย์กัมพูชาเป็นหลัก² ดังนั้น หากพิจารณาจากคำอธิบายของการ์เปเลสที่ปรากฏในบทความชิ้นนี้ จึงไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจคลาดเคลื่อนในข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เท่านั้น หากแต่ยังชี้ให้เห็น

¹ Suzanne Karpelès. (1927). Ompee Roob Mettrai Po Ti Sat Bek Kang Mahayan. (In Khmer). [The Mahayana Bodhisattva]. Translate by Chum Mao. *Journal of Kambujasuriya*. 2(1): 26 - 28.

² Charles Higham. (2003). *The Civilization of Angkor*. pp. 4 - 12.

ประวัติศาสตร์ในสังคมกัมพูชา เพราะในขณะเดียวกันกลุ่มปัญญาชนเขมรเองก็มีส่วนเกื้อหนุนให้งานเขียนเหล่านี้ได้มีโอกาสเคลื่อนไหวในสังคมกัมพูชาอย่างราบรื่นด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของการให้ความร่วมมือในการสถาปนาความรู้ทางประวัติศาสตร์ เพื่อถ่ายทอดและเผยแพร่ความรู้แก่สังคมกัมพูชา

2) งานแปลประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองพระนครและปราสาทนครวัด

ความรู้เรื่องเมืองพระนครและปราสาทนครวัดในรูปแบบงานวิชาการช่วงทศวรรษ 1920 - 1940 จะมีความสำคัญต่อนักวิชาการฝรั่งเศสมากกว่าชาวกัมพูชาโดยทั่วไป เพราะฝรั่งเศสได้ทุ่มทุนจำนวนมหาศาลเพื่อถากถาง ขุดแต่ง และบูรณะโบราณสถาน ตลอดจนจนศึกษารูปแบบทางศิลปะและศิลปจารึกจำนวนมากในเมืองพระนคร¹ และที่สำคัญ หากย้อนกลับมาดูงานเขียนประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองพระนครและปราสาทนครวัดที่ปรากฏในวารสารกัมพูขุสุริยา ก็ดูจะมีได้มีความแตกต่างจากผลงานของนักวิชาการฝรั่งเศสมากนัก เพราะผลงานที่โดดเด่นโดยส่วนใหญ่ยังคงเป็นงานแปลบทความที่มีต้นทางมาจากนักวิชาการชาวฝรั่งเศส ซึ่งจากการสำรวจพบว่า มีงานแปลประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญในวารสารกัมพูขุสุริยา (ทศวรรษ 1920 - 1940) ของนักวิชาการฝรั่งเศสอย่างน้อย 2 เรื่อง ตัวอย่างเช่น บทความแรก เป็นผลงานของหลุยส์ ฟิโนต์ (Louis Finot) ผู้อำนวยการสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศเรื่อง *L'origine d'Angkor* ได้รับการแปลเป็นภาษาเขมรเพื่อลงตีพิมพ์ในวารสารกัมพูขุสุริยา ในชื่อต้นกำเนิดปราสาทนครวัด (*หัตถ์เข็ญกัณเภาลบุรสาธมฺม*)² ปรากฏในวารสารกัมพูขุสุริยา (ทั้งหมดมี 3 ตอน แบ่งตีพิมพ์ในวารสารฉบับที่ 3, 4 และ 6 ตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1927 ในเนื้อหาทั้ง 3 ตอนนี้มีเรื่องราวเนื้อความต่อเนื่องกัน) ผลงานชิ้นนี้เป็นบทความวิชาการที่พยายามวิเคราะห์ปัจจัยสำคัญต่างๆ ที่มีผลต่อการสร้างปราสาทนครวัด ในช่วงรัชสมัยการปกครองของพระเจ้ายโสรวัฒนที่สร้างขึ้นเมื่อช่วง ค.ศ. 889 - 910 โดยอาศัยการวิเคราะห์จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ เช่น ประติมากรรมฝาผนัง โบราณวัตถุ ศิลปจารึก และรวมถึงการอ้างอิงข้อมูลของนักวิชาการท่านอื่นที่เสนอข้อค้นพบบางประการเกี่ยวกับปัจจัยการสร้างปราสาทแห่งนี้ โดยเราอาจจะสรุปข้อเสนอลหลักของฟิโนต์ในบทความนี้ได้ว่า จากหลักฐานที่มีการค้นพบในบริเวณเมืองนครธม และพื้นที่ปราสาทสำคัญต่างๆ เช่น ปราสาทบายน (*ប្រាសាទបាយ័ន*) และปราสาทบันทายฉมาร์ (*ប្រាសាទបនាយฉมาร์*) นั้นล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงร่องรอยวัฒนธรรมด้านพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นโบราณวัตถุ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หรือพระโพธิสัตว์วิโลกศวร (*លោកេសวร*) ซึ่งการค้นพบหลักฐานเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงพลังของความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีส่วนผลักดันให้กษัตริย์เขมรโบราณสร้างศาสนสถานเหล่านี้ขึ้น และขณะเดียวกันยังกล่าวอีกว่า “...(ปราสาท)ในกัมพูชานี้มีศาสนาสถาปนกันหลากหลาย...เพราะในสมัยพระเจ้ายโสรวัฒนได้สร้างปราสาท 2 หลัง หลังหนึ่งสำหรับศาสนาพราหมณ์ ส่วนอีกหลังหนึ่งสร้างสำหรับพุทธศาสนา” อย่างไรก็ตามในบทความนี้ฟิโนต์ยังเน้นการวิพากษ์วิจารณ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญอย่างศิลปจารึกสต็อกก็อกธม (*ចារឹកស្តុកកុក់*) ที่บันทึกเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้สร้างปราสาทนครวัดไว้ว่าเป็นพระเจ้ายโสรปุระ เป็นชื่อที่คล้องจองกับการตั้งชื่อเมือง “ยโศธรปุระ” อันหมายถึงเมืองในเขตยโสร ซึ่งชื่อเมืองแห่งนี้สอดคล้องกับชื่อสถานที่และปราสาทต่างๆ มากมายในเมืองพระนคร รวมถึงประวัติความเป็นมาของกษัตริย์ที่บันทึกไว้ในจารึกหลักอื่นๆ ที่กล่าวพระราชกริยาวัตรของกษัตริย์ในแง่ที่ว่า

¹ อิบตี บัวคำศรี. (2555). *แหล่งเดิม*. หน้า 47 - 48.

² Louis Finot. (1927). *Ompee Derm Komnert Prasart Angkor*. (In Khmer). [Origin of Angkor]. Translate by Chum Mao. *Journal of Kambujasuriya*. 2(3): 253 - 260; 2(4): 395 - 402; 2(6): 482 - 500.

“อวดพระองค์เป็นอย่างมาก” นอกจากนั้น ยังกล่าวเชื่อมโยงไปถึงกษัตริย์อินเดียกับกษัตริย์กัมพูชาที่มีลักษณะนิสัยส่วนพระองค์คล้ายคลึงกันว่า “ไม่มีกิริยาสุภาพ” และการบันทึกในศิลาจารึกก็พบแต่เพียงการ “สรรเสริญเสมือนหนึ่งว่ากษัตริย์เหล่านั้นไม่ใช่มนุษย์...เหมือนพระอริยวัตรมี มีอานุภาพเสมือนดังพระจันทร์เต็มดวง งดงามเหมือนเทวดา...นอกจากนั้น ยังมีอำนาจกล้าหาญทางการรบ มีความชำนาญด้านการยิงธนู จะยิงไปทางทิศใดก็ยิงได้ กษัตริย์ทรงมีพลังกำลังเหนือกว่าคชสาร เพราะทรงสามารถต่อสู้กับมัน และฆ่ามันตายด้วยพระขันธ์เพียงด้ามเดียว...” เป็นต้น¹

จากรายละเอียดต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ดูเหมือนว่ากรณีวิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์จะเป็นหัวใจสำคัญของ บทความชิ้นนี้ของหลุยส์ ฟิโนต์ (Louis Finot) ที่พยายามหาจุดบกพร่องต่างๆ ของหลักฐานที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กัมพูชาโบราณ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะต้องการเสริมสร้างความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ให้ถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่เกี่ยวกับปัจจัยการสร้างปราสาทนครวัด และฐานความเชื่อทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการสร้างปราสาทแห่งนี้ นอกจากนี้ดูเหมือนว่าฟิโนต์ค่อนข้างให้ความสำคัญกับหลักฐานลายลักษณ์อักษรอย่างมาก เพราะเชื่อว่าเป็นเพียงหลักฐานประเภทเดียวที่น่าจะช่วยศึกษาประวัติศาสตร์กัมพูชาช่วงเวลานี้ได้ดีที่สุด² แต่ขณะเดียวกัน ก็วิจารณ์หลักฐานเหล่านี้อย่างตรงไปตรงมา พร้อมทั้งพยายามหาหนทางตีความด้วยมุมมองที่หลากหลายเพื่อให้ใกล้เคียงกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์มากที่สุด แต่ในทางกลับกันบทความชิ้นนี้ของฟิโนต์ก็ยังคงปฏิเสธและมองข้ามด้านความเชื่อ (เกี่ยวกับพระปรีชาสามารถของกษัตริย์กัมพูชาที่กล่าวอ้างเกินจริง) อย่างเห็นได้ชัด แต่อย่างไรก็ดี การผลิตผลงานวิชาการในทำนองเช่นนี้ ในแง่หนึ่งก็ได้สร้างคุณูปการต่อการกำหนดอายุยุคสมัย ช่วยคลี่คลายปริศนาการสร้างปราสาทนครวัด และเข้าใจถึงความเชื่อมโยงทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาที่กษัตริย์กัมพูชาสืบทอดจากอารยธรรมอินเดีย แต่ขณะเดียวกันงานเขียนนี้ก็ยิ่งแฝงด้วยวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์แบบนักวิชาการตะวันตก ที่ต้องการสร้างคำถามและแสวงหาคำตอบที่ดีที่สุดเพื่อทำความเข้าใจประวัติศาสตร์กัมพูชาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น³ โดยเฉพาะการตั้งคำถามชวนคิดจำนวนหนึ่ง เช่น “ถามว่าอะไรบ้างเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงการนับถือพระอิศวรที่ปรากฏในปราสาทบายน” หรือ “...แล้วมีอะไรบ้างที่จะทำให้เราเห็นภาพชัดเจนในเรื่องนี้” เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสังเกตในบทความของฟิโนต์ กล่าวคือ ฟิโนต์มองว่าการสร้างปราสาทในเขตเมืองพระนครนั้นส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลทางพุทธศาสนา ซึ่งหากเราเปรียบเทียบกับแนวคิดนี้กับข้อค้นพบของนักวิชาการในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าสิ่งที่ฟิโนต์เสนอในบทความนี้อาจไม่ถูกต้องทั้งหมด เพราะอย่างน้อยปราสาทนครวัดซึ่งอยู่ในอาณาเขตเมืองพระนครหรือนครธมก็ได้สร้างขึ้นบนฐานความเชื่อทางพุทธศาสนา หากแต่สร้างบนพื้นฐานความเชื่อของพราหมณ์-ฮินดูซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเสริมสร้างบารมีแก่กษัตริย์และถวายแด่เทพเจ้า ตรงกันข้ามกับปราสาทที่สร้างจากฐานความเชื่อทางพุทธศาสนาเช่นปราสาทบายน ปราสาทตาพรหม และปราสาทบันทายฉมาร์ที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศเป็นพระราชกุศลแก่บุคคลที่ล่วงลับไปแล้วหรือเพื่อการสะสมบุญของผู้สร้างที่เชื่อว่าจะได้รับผลบุญหากได้เกิดในภพภูมิต่อไป ดังนั้นเมื่อฟิโนต์มีได้จำแนกประเด็นนี้ออกมาอย่างชัดเจน จึงทำให้เกิดความคลุมเครือว่าท้ายที่สุดแล้วปราสาทนครวัด (ซึ่งตั้งอยู่ในเขตโบราณสถานเมืองนครธม) ในความเข้าใจ

¹ Louis Finot. (1927). *Ibid.* pp. 254 - 259.

² มาดแลน จีโต. (2546). *ประวัติเมืองพระนครของขอม*. แปลโดย ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล. หน้า 6.

³ สุนทร ชูตินธรรานนท์; และรัตนพร พวงพัฒน. (2557). *อุษาคเนย์: พวัตการรับรู้จากอดีตถึงปัจจุบัน*. สุนทร ชูตินธรรานนท์, บรรณาธิการ. ใน *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย*. หน้า 2 - 10.

ของพีโนต์นั้นสร้างมาจากฐานความเชื่อของศาสนาใด แต่กระนั้น ดูเหมือนว่าผลของความคลุมเครือนี้มีผลต่อความเข้าใจผิดในหมู่นักวิชาการฝรั่งเศสที่ติดตามผลงานของพีโนต์อยู่บ้างเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผลงานการแปลเรื่องราวเรื่องรูปพระโพธิสัตว์อริยมมาตรัยฝ่ายมหายาน ที่เชื่อว่าปราสาทนครวัดถูกสร้างขึ้นบนฐานทางพุทธศาสนา เป็นต้น

สำหรับตัวอย่างงานเขียนลำดับที่สอง คือผลงานเรื่องสาเหตุของการค้นพบปราสาทนครวัด (*หัตถ์นิรภัยเข็ญเบกุลโรศการไผลบุตรสกูล์ปราสาทนครวัด*) ของวิกเตอร์ โกลเบว์ (Victor Goloubew) เลขาธิการและนักโบราณคดีของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ (งานชิ้นนี้มีเนื้อหาแบ่งแยกออกเป็น 2 ตอน ตีพิมพ์ลงในวารสารฉบับที่ 11 และฉบับที่ 12 ใน ค.ศ. 1927 และในเนื้อหาทั้ง 2 ตอนนี้มีเนื้อหาความต่อเนื่องกัน และมีโครงเรื่องหลักเป็นการอธิบายประเด็นเกี่ยวกับการค้นพบปราสาทนครวัด) งานเขียนชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญคือการสืบร่องรอยชีวิตและประสบการณ์ของนักเดินทางที่ได้ค้นพบปราสาทนครวัดในแต่ละช่วงเวลา นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1600 จนกระทั่งถึงทศวรรษ 1900 เช่น นักบวชนิกายซังตอมินิก ชื่อ การ์ปรีเยส คีโรเคียร์ (*ลาปรีเยล ฌูว์ลา*) จากเมืองซานโตนิโอ สหรัฐอเมริกา รวมถึงนักสำรวจชาวฝรั่งเศสเช่น อ็องรี มูโฮต์ (Henri Mouhot) ดูดาร์ เดอ ลาเกร (Doudart de Lagrée) และฟรานซิส การ์นิเยร์ (Francis Garnier) เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึง “ความศิวิไลซ์ของชาติเขมรจากปราสาทโบราณ” ที่มี “ปราสาทที่วิจิตรงดงาม...โดยเฉพาะปราสาทปราสาทนครวัด ซึ่งเป็นปราสาทที่มีความคล้ายคลึงกันกับปราสาทที่ก่อสร้างในกรุงโรม”¹

จากสาระสำคัญดังกล่าวข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าการอธิบายทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการค้นพบปราสาทนครวัดของโกลเบว์นั้นเป็นคำอธิบายที่ดูจะพยายามชักจูงให้เห็นว่าการค้นพบปราสาทนครวัดของชาวตะวันตกแต่ละช่วงเวลานั้นแตกต่างกันไป แต่สิ่งที่น่าสังเกตคือการค้นพบปราสาทนครวัดแต่ละครั้งไม่เพียงแต่ทำให้ชาวยุโรปตื่นตาตื่นใจเมื่อค้นพบปราสาทหิน หากแต่ยังทำให้พวกเขาถกเถียงและเปรียบเทียบความรุ่งโรจน์ในอดีตของกัมพูชากับอารยธรรมยุโรป (กรุงโรม) ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนานขนานกันไปด้วย ซึ่งการเสนอแนวคิดเช่นนี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของนักวิชาการท่านนี้ที่ต้องการสร้างความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมกัมพูชาให้ดูมีประวัติความเป็นมายาวนานมากกว่าอาณาจักรเพื่อนบ้านหรือระดับภูมิภาคเท่านั้น หากต้องการชักนำให้เห็นว่าอารยธรรมโบราณของกัมพูชาเจริญรุ่งเรืองเทียบเท่ากับอารยธรรมสำคัญของโลกอย่างกรุงโรมซึ่งมีการสืบทอดอารยธรรม ปรัชญา และประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญามนุษยชาติมาับร้อยนับพันปี ดังนั้นจึงปฏิเสธไม่ได้ว่าผลงานของโกลเบว์เรื่องสาเหตุของการค้นพบปราสาทนครวัด ชิ้นนี้ ในแง่หนึ่งจึงถือว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความรับรู้และส่งทอดความคิดเกี่ยวกับอดีตและคุณค่าทางวัฒนธรรมของกัมพูชาสู่สาธารณชน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการประเมินการเสนอภาพความรุ่งเรืองของปราสาทนครวัดกับอารยธรรมตะวันตก ดังข้อความที่ปรากฏในหนังสือมัคคุเทศก์นคร (*ยัคุเศสกีร์ลิว*) ของปาง ซ่าต อาจารย์สอนภาษาสันสกฤตในโรงเรียนบาลีชั้นสูงตีพิมพ์ใน ค.ศ. 1957 ตอนหนึ่งว่า “นครวัดเป็นปราสาทที่งามที่สุดหลังหนึ่งในบรรดาปราสาททั้งหลายในเมืองพระนคร ก่อสร้างขึ้นในยุคที่วิทยาศาสตร์กำลังเจริญรุ่งเรือง...ซึ่งหากย้อนไปดูยุคสมัยที่เกิดขึ้นใกล้เคียงกันแล้ว อาจเทียบกันได้กับวิทยาการด้านวิศวกรรมในประเทศตะวันตก, ปราสาทแห่งนี้มีขนาดรูปทรงงดงามเป็นเลิศ เหมือนกับราชวังหลุยส์ที่ 14 ในประเทศฝรั่งเศส, ในราชวังแห่งนี้มีการจัดสวนปลูกดอกไม้ ปลูกหญ้า ชูดสระ สัตว์ฐานงดงาม

¹ Victor Goloubew. (1927). Ompee Lamnam Hate Nai Kar Dhal Ban Skual Prasart Angkor. (In Khmer). [Cause of discovery the Angkor Wat]. Translate by Chum Mao. *Journal of Kambujasuriya*. 2(11): 728 - 749.

และดูกว้างใหญ่เมื่อมองจากระยะไกล...”¹ และขณะเดียวกัน ยังเป็นภาพแทนที่เป็นเสมือนมายาคติครอบงำ นักวิชาการด้านเขมรศึกษา ตลอดจนซิมซัปส์คนเขมรในรูปแบบต่างๆ ทุกภาคส่วนของสังคม² ที่มองเห็น ปราสาทนครวัดเป็นมรดกของชาติที่คงความยิ่งใหญ่ งดงาม และเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในประวัติศาสตร์ อันนำภาคภูมิใจของชาวกัมพูชา

กล่าวโดยสรุป บทความทั้งสองชิ้นที่กล่าวมาข้างต้น แม้เนื้อหาและรายละเอียดจะมีวัตถุประสงค์ของการนำเสนอแตกต่างกัน แต่ที่น่าสังเกตคือผลงานทั้งสองชิ้นนี้มีลักษณะร่วมกันตรงที่สนใจในเรื่องราวของนครวัดและเมืองพระนครเป็นหลัก เพียงแต่ว่าผลงานชิ้นแรกซึ่งเป็นของฟิโนต์เน้นไปที่การค้นหาลำพัง การสร้างปราสาทนครวัด แต่ขณะที่บทความชิ้นถัดมาของโกโลเบว์เน้นไปที่ความสำเร็จในการค้นพบปราสาทนครวัดของนักสำรวจชาวตะวันตกและอเมริกัน ซึ่งแน่นอนว่า บทความทั้งสองชิ้นนี้ที่ปรากฏในวารสาร*กัมพูชาสุริยา* ในแง่หนึ่ง นอกจากจะช่วยให้เราเห็นวิธีการสร้างความรู้ของนักวิชาการชาวฝรั่งเศสแล้วยังอนุมานได้อีกว่า ผลของการสร้างความรู้นี้คงมีส่วนต่อความรู้และความเข้าใจประวัติศาสตร์ในแวดวงปัญญาชนฝรั่งเศสและปัญญาชนเขมรในสมัยอาณานิคมอย่างกว้างขวางด้วย

3) งานเขียนเกี่ยวกับอารยธรรมและวัฒนธรรมกัมพูชา

งานเขียนเกี่ยวกับอารยธรรมและวัฒนธรรมกัมพูชาเท่าที่ค้นพบในวารสาร*กัมพูชาสุริยา* นั้นพบว่า มีทั้งผลงานเขียนที่มาจากการค้นคว้าของนักวิชาการชาวฝรั่งเศส และผลงานของปัญญาชนเขมร ซึ่งตัวอย่างของนักวิชาการฝรั่งเศส เช่น เรื่อง*อารยธรรมเขมร (หัตถ์ภาพัญญ์ไฮริ)*³ ของยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของอาณาจักรเขมรก่อนเมืองพระนคร นับตั้งแต่อาณาจักรจามปาที่มีอำนาจอาณาเขตอยู่บริเวณติดกับชายทะเลฝั่งตะวันออกของอินโดจีนในพุทธศักราช 643 ซึ่งในช่วงเวลาเดียวกันนี้ยังมีอาณาจักรอีกแห่งหนึ่งซึ่งสถาปนาขึ้นมาทางด้านทิศตะวันตก โดยที่เอกสารจีนเรียกอาณาจักรนี้ว่า ฟูนัน และระบุว่าอาณาจักรนี้มีอำนาจอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง และได้รับอารยธรรมอินเดีย ด้านศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาเพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่งในการประกอบราชพิธีในราชสำนัก ขณะเดียวกัน อาณาจักรฟูนันยังมีบรรดาประเทศราชอยู่ใต้อำนาจอยู่หลายแห่ง หนึ่งในนั้นก็มีเมืองของกษัตริย์เขมรที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนกลางเป็นเมืองขึ้นด้วย ต่อมาในช่วง พ.ศ. 1550 กษัตริย์เขมรชื่ออวรวรมันได้สถาปนาตนเองขึ้นปกครองกัมพูชา และทำสงครามขยายดินแดนให้อาณาจักรน้อยใหญ่ในบริเวณนี้ให้อยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรฟูนันของพระองค์ทั้งหมด ซึ่งด้วยเหตุนี้เองที่เป็นสาเหตุทำให้ประเทศเขมรต้องย้ายเมืองลงมาอยู่ในเขตพื้นที่ราบริมน้ำโขง และยังมีสืบทอดจากบรรพบุรุษยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้สำหรับงานเขียนประวัติศาสตร์อารยธรรมเขมรอีกชิ้นหนึ่งที่พบในวารสาร*กัมพูชาสุริยา* คือเรื่อง*อารยธรรมประเทศกัมพูชา (หัตถ์ภาพัญญ์บุเรสกุญ)*⁴ (ไม่มีข้อมูลระบุว่า เป็นผลงานการเรียบเรียง

¹ Pang Khat. (1957). *MaKutes NaKor Pak Ti 2*. (In Khmer). [Guide of Angkor Part 2]. p. 3.; ปาง ขาด. (2545). มัคคุเทศก์พระนคร. แปลโดย ศานติ ภักดีคำ. ใน *นครวัดที่คนเขมร*. หน้า 57.

² อิบตี บัวคำศรี. (2547). *แหล่งเดิม*. หน้า 58.

³ George Coedès. (1941). *Ompee Araya Thour Khmer*. (In Khmer). [The Khmer Civilization]. *Journal of Kambujasuriya*. 13(17): 3 - 4.

⁴ Ompee Araya Thour Kampuchea. (In Khmer). [The Civilization of Cambodia]. (1941). *Journal of Kambujasuriya*. 13(19): 3 - 10.

ของใคร) หากแต่มีลักษณะพิเศษบางประการที่น่าสนใจคือ ในช่วงต้นของบทความ พบว่าผู้เขียนได้อ้างอิงถึงงานเขียนของเซเดร์เรื่อง *อินโดจีนฝรั่งเศส (อินโดจีน ฝรั่ง ฝรั่งเศส)* ซึ่งเป็นผลงานที่อธิบายประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอารยธรรมที่ฝังรากในดินแดนอินโดจีน แต่ทว่าสำหรับบทความเรื่อง *อารยธรรมประเทศกัมพูชา* ที่ปรากฏในวารสารกัมพูชาสุริยา เนื้อหาของบทความโดยส่วนใหญ่จะอธิบายประวัติศาสตร์อารยธรรมกัมพูชาตั้งแต่ยุคก่อนเมืองพระนครมาจนกระทั่งถึงยุคสมัยการปกครองของฝรั่งเศส โดยนำเสนอเปรียบเทียบให้เห็นถึงความคล้ายคลึงกันระหว่างอารยธรรมตะวันตกกับอารยธรรมเขมร นอกจากนี้ยังพยายามสร้างภาพและอธิบายให้เห็นถึงความสำคัญของปราสาทนครวัด ในฐานะ “สิ่งมหัศจรรย์ของโลก” ที่ถูกสร้างขึ้นโดยชาวกัมพูชาผู้สืบทอดวัฒนธรรมยาวนานมาตั้งแต่สมัยฟูนัน พร้อมกันนั้น ยังชักนำให้เห็นถึงความสำคัญของเจ้าอาณาจักรฝรั่งเศสในฐานะผู้ “คุ้มครอง” ประเทศกัมพูชาให้หลุดพ้นจากบ่วงความขัดแย้งและความวุ่นวายทางการเมืองอีกด้วย ดังข้อความที่บันทึกไว้ในบทความนี้ตอนหนึ่งว่า

“ชนชาวเขมรคือผู้ก่อสร้างปราสาทโบราณสถาน...ก็เพราะปราสาทโบราณสถานเหล่านี้มีหลักฐานศิลปะกรีกเป็นภาษาสันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาที่นักปราชญ์ชาวอินโดจีนผู้เผยแพร่อารยธรรมและเนื้อหากรีกเป็นภาษาเขมรโบราณ ภาษานี้เป็นภาษาเขมรชนิดที่ไม่ได้ต่างกันมากกับภาษาเขมรปัจจุบัน ทำนองเดียวกันกับมหากาพย์ ของชง เดอ โรลองด์ (สรวงศ์ผู้รุ่ง) ที่ไม่ได้ต่างกันมากกับภาษาฝรั่งเศสที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ถ้าหากมีความสอดคล้องในทำนองเดียวกันนี้จริง พวกชนชั้นสูงและชนชั้นล่าง คงจะมีเลือดเนื้อเชื้อชาติอินโดจีนเป็นอันมาก คงไม่ต่างกันกับประชาชนเขมรในปัจจุบันนี้ ที่มีเชื้อจีนเข้ามาผสมอยู่เป็นจำนวนมากด้วยเช่นกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า บรรพบุรุษของชนชาติเขมรปัจจุบันนี้เอง ที่เป็นผู้สร้างปราสาทสถานทั้งหมด ซึ่งในปัจจุบันถือว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ถ้าพิจารณาตามรากฐานทางภาษา ทราบว่าชนชาตินี้ (เขมร) มีรากฐานทางภาษาในเครือเดียวกับภาษามอญ ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีพื้นถิ่นอาศัยอยู่ตามแนวเทือกเขาอันนามและบริเวณเขตพื้นที่เขาในประเทศพม่า...กลุ่มชาติเหล่านี้คือพวกเขมรซึ่งมีรากฐานการสืบเชื้อสายมาจากอารยชนในอาณาจักรฟูนัน กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้เอง ที่เป็นผู้ริเริ่มรับเอาอารยธรรมอินเดียมาปฏิบัติตามนับตั้งแต่ต้นคริสต์ศักราชเป็นต้นมา” และสำหรับยุคสมัยกลางและสมัยใหม่นั้น “ตามพงศาวดารเขมรในสมัยกลางและสมัยใหม่ (คือสมัยต่อมา) ประเทศเขมรอยู่ในสภาวะยากลำบาก ต่อสู้ช่วงชิงกับประเทศสยามและยวนเป็นเวลายาวนาน ถ้าหากไม่มีมหานครฝรั่งเศสมาเป็นผู้ปกครองคุ้มกัน สงครามที่มีการต่อสู้กับประเทศเพื่อนบ้าน และความขัดแย้งกันเองภายในประเทศ ประเทศกัมพูชาซึ่งเป็นประเทศที่เจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่งในสมัยโบราณ คงจะถูกแบ่งแยกเป็นส่วนๆ ระหว่างเพื่อนบ้านทั้งสองประเทศนี้ อย่างแน่นอน”

นอกจากนี้ สำหรับงานของปัญญาชนเขมรที่เรียบเรียงขึ้นเองปรากฏในวารสารกัมพูชาสุริยา โดยเฉพาะงานเขียนที่เกี่ยวกับเชื้อชาติและประวัติศาสตร์วัฒนธรรมกัมพูชา ปรากฏค่อนข้างชัดเจนในงานของ “กัมพูชบุตร” ปัญญาชนเขมรที่เขียนขึ้นใน ค.ศ. 1940 ชื่อเรื่องว่า *กรุงกัมพูชาได้รับสมบัติจากมหานครเขมรโบราณ*

(กุฎีกษุณาจารย์อุบลราชธานีศรีวิชัยนครไชยศรี)¹ ผลงานชิ้นนี้ค่อนข้างแตกต่างจากบทความที่กล่าวมาข้างต้นเพราะ “กัมพูชบุตร” มีวัตถุประสงค์ต้องการนำเสนอเชื้อชาติและวัฒนธรรมกัมพูชาผ่านเหตุการณ์ร่วมสมัยในประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะกรณีการ “เปลี่ยนชื่อประเทศจากชื่อ “สยาม” (สมัย) เป็น “ไทยแลนด์” (ไธลันด์)...” โดยเขามองว่า “...มีวัตถุประสงค์ทางการเมืองและมีการวางแผนไว้อย่างเป็นระบบ คือต้องการจะรวบรวมชนชาติทั้งหลายที่พวกคนไทยเรียกว่า “พี่น้องไทย” ให้อยู่ภายใต้อำนาจของตน...แต่ในข้อความที่มีการเผยแพร่เช่นนี้ มุ่งหมายครอบคลุมถึงกลุ่มคนไทยที่อยู่ในอาณาบริเวณอินโดจีนเท่านั้น ส่วนคนไทยที่อยู่ในประเทศพม่าและจีน กลับไม่ได้กล่าวผนวกรวมไว้ในวัตถุประสงค์นี้เลย ซึ่งจากการเผยแพร่แนวคิดเช่นนี้ เป็นเรื่องที่ได้รับไม่ได้ โดยเฉพาะในส่วนที่พยายามจะรวมพวกเราชนชาติเขมรให้อยู่ในตระกูลเดียวกันกับชนชาติไทย” และที่สำคัญยังกล่าวว่าประเทศไทยนั้น “เป็นศัตรูคู่ขัดแย้งกับชาติเขมรมาเป็นร้อยปี เป็นผู้รุกรานทำอันตรายแก่เรา...ทั้งที่เราพยายามอยู่อย่างสงบร่วมกับพวกเขา แต่เรากลับไม่เคยได้อยู่อย่างสงบสุข อีกทั้งยังบันทึกคำโกหกหลอกลวงลงในพงศาวดารชาติ โดยต้องการให้เราเรามองอยู่ในชาติเดียวกันกับเขา ซึ่งแตกต่างกันอย่างมากกับบันทึกพงศาวดารดั้งเดิมของเรา” นอกจากนี้บทความชิ้นนี้ยังชักนำให้เห็นถึงประวัติความสำคัญของชนชาติเขมรเพื่อจะสร้างสำนึกของคนในชาติอีกด้วยว่า “...บรรดาชนชาวเขมรดั้งเดิมคือชนชาติที่รู้จักชาติไว้ที่ยั่งยืนนาน และมีอัตลักษณ์เฉพาะเป็นของตนเองด้วย ดังเช่นที่ชาวจีนคนหนึ่งได้กล่าวตั้งแต่เมื่อสิ้นยุคคริสต์ศักราช 1300 แล้วว่า ภาษาที่เราใช้อยู่ทุกวันนี้ เป็นภาษาเดียวกันกับชาวเขมรผู้สร้างปราสาทนครวัดซึ่งใช้ทั้งเพื่อการสนทนาและการเรียบเรียงเขียนบันทึก...ภาษาเรามีการบันทึกครั้งแรกตั้งแต่คริสต์ศตวรรษ 600 กล่าวคือ เกิดมา 700 ปีก่อนที่ชนชาติไทยจะมีอักษรเป็นของตนเอง” และที่สำคัญในส่วนสุดท้ายของบทความชิ้นนี้ยังเน้นให้เห็นภาพอุดมคติทางสังคมและการใช้ชีวิตของคนเขมรด้วยว่า “เราไม่ต้องการอะไรนอกจากได้ทำไร่นาของเราอย่างปรกติสุข เพราะที่ดินไร่นานี้เป็นแผ่นดินที่บรรพบุรุษของเราได้รักษาไว้มาหลายพันปี...เราไม่เต็มใจกับสิ่งที่พวกเขา (คนไทย) เรียกเราว่า “พี่น้อง” เลย เว้นแต่ว่าคำคำนี้แสดงถึงมิตรไมตรีด้วยความจริงใจมิได้ปรารถนาแฝงเร้นความต้องการผลประโยชน์อะไรไว้เบื้องหลัง...”² อย่างไรก็ตาม จากข้อความข้างต้นนี้ แม้โดยส่วนใหญ่จะเป็นการวิจารณ์แนวคิดทางการเมืองของสยามในการเปลี่ยนชื่อประเทศ แต่ในอีกด้านหนึ่งชี้ให้เห็นว่า “กัมพูชบุตร” ต้องการสร้างอัตลักษณ์และภาพความยิ่งใหญ่ให้กับประวัติศาสตร์ชาติของตนเอง ขณะเดียวกันก็ยังพยายามปกป้องวัฒนธรรมกัมพูชา พร้อมกับกับกระตุ้นความคิดชาตินิยม สร้างความรู้สึกศัตรูตรงข้ามให้สังคมรับรู้ร่วมกัน รวมถึงสร้างภาพสังคมในอุดมคติของชาวกัมพูชาในฐานะผู้รักความสงบสุขเป็นสำคัญ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดเช่นนี้ไม่เพียงแต่มีผลต่อการทำความเข้าใจรากเหง้า ประวัติศาสตร์ เชื้อชาติ ภาษาและอารยธรรมของชาวกัมพูชาเท่านั้น หากแต่จะกลายเป็นค่านิยมทางสังคมที่มีพลังต่อการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราชจากอาณานิคมฝรั่งเศสในเวลาต่อมาด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา

¹ Kampubot (Pseudonym). (1940). Krung Kambuchea ban Tatural Sombat Morodok Pee Moha Nokor Khmer Pee Derm. (In Khmer). [Cambodia got Heritage from City of Ancient Khmer]. *Journal of Kambujasuriya*. 12(12): 3 - 12.

² *Ibid.* pp. 7 - 11.

บทสรุป

งานเขียนประวัติศาสตร์ในวารสาร*กัมพูชาสุริยา* ในช่วง ค.ศ. 1926 - 1941 ทั้งที่เป็นงานแปลบทความของนักวิชาการฝรั่งเศสและงานที่ผ่านการเรียบเรียงขึ้นโดยปัญญาชนเขมร ส่วนใหญ่เป็นผลงานที่กล่าวถึงความรู้ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับปราสาทนครวัดและเมืองพระนครเป็นหลัก งานเขียนเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากกระบวนการศึกษาของนักวิชาการฝรั่งเศสที่ได้วางรากฐานการศึกษาประวัติศาสตร์ไว้อย่างเป็นระบบมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ดังนั้น งานเขียนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในวารสาร*กัมพูชาสุริยา* จึงเป็นงานเขียนที่อิงอยู่กับหลักความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่อาณาจักรเขมรฝรั่งเศสเป็นผู้วางรากฐานไว้ให้ ซึ่งแน่นอนว่า ผลพวงสำคัญอันเกิดจากความรู้เหล่านี้ ไม่เพียงแต่ช่วยเสริมสร้างความเข้าใจประวัติศาสตร์ของกัมพูชาให้ชัดเจนขึ้นเท่านั้น หากแต่การผลิตและการเผยแพร่ประวัติศาสตร์เหล่านี้ ยังมีอิทธิพลต่อการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอดีตและคุณค่าทางวัฒนธรรม อันจะนำมาสู่แนวความคิดชาตินิยมของกัมพูชา หลังจากช่วงเวลานี้ด้วย โดยเฉพาะหลังทศวรรษ 1940 เป็นต้นมา ที่บรรณาธิการวารสาร*กัมพูชาสุริยา* เปลี่ยนมือจากข้าราชการอาณาจักรเขมรฝรั่งเศสมาเป็นปัญญาชนเขมร แนวความคิดชาตินิยมกลายเป็นประเด็นหลักที่ถูกใช้อย่างแพร่หลายในงานเขียนประวัติศาสตร์กัมพูชา ซึ่งมีได้ปรากฏให้เห็นเพียงในวารสาร*กัมพูชาสุริยา* เท่านั้น หากแต่แพร่หลายในสังคมกัมพูชาในรูปแบบต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์*นครวัด* หนังสือ*มัคคุเทศก์นคร* *เอกสารมหาบุรุษเขมร* และปรากฏในรูปแบบอื่นๆ อีกมากมาย และดูเหมือนจะกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียกร้องต่อสู้เพื่อเอกราช และใช้เป็นข้อมูลเพื่อสร้างหลักประกันต่อความมั่นคงของกัมพูชา ในฐานะชาติที่มีอดีตอันยิ่งใหญ่ ดงงาม เจริญรุ่งเรือง และมีอารยธรรม

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาเขมร

- Adhémar Leclère. (2004). *Provuttisah Proteh Kampucea*. (In Khmer). [History of Cambodia]. Translated by Tep Mengkhean. Phnom Penh: Documentation Center of Cambodia.
- Buddhist Institute. (1940). Arampabot. (In Khmer). [Introduction]. *Journal of Kambujasuriya*. 12(12): n.d.
- Chheat Sreang; & Yin Sombo; & Seng Hokmeng; & Pong Pheakdeyboramy; & Saom Sokreasey. (2005). *Prowat Sangkab Phut Ta Sasana Bundit*. (In Khmer). [The Buddhist Institute: A Short History]. Edited by Penny Edwards. Phnom Penh: The Buddhist Institute.
- George Cœdès. (1935). *Ompee Maha Kasat Mouy Ong Knung Kumpucea: Jayavarman VII*. (In Khmer). [The King of Cambodia: Jayavarman VII]. Translate by Choum Mao. Phnom Penh: Bibliotheque Royale.
- _____. (1941). Ompee Araya Thour Khmer. (In Khmer). [The Khmer Civilization]. *Journal of Kambujasuriya*. 13(17): 3 - 4.
- Henry Gordon. (1927). Setkadia Atibai Pi Setkadia Cham Rearn Knung Krung Kampucea. (In Khmer). [The Prosperity of Cambodia]. Translate by Chum Mao. *Journal of Kambujasuriya*. 2(3): 261 - 270.

- Kamputbot (Pseudonym). (1940). Krung Kambuchea ban Tatal Sombat Morodok Pee Moha Nokor Khmer Pee Derm. (In Khmer). [Cambodia got Heritage from City of Ancient Khmer]. *Journal of Kambujasuriya*. 12(12): 3 - 12.
- Kemarangsri (Pseudonym). (1940). Arampakatha Nai Tossanawadi Kambujasutiya. (In Khmer). [Introduction of Journal of Kambujasuriya]. *Journal of Kambujasuriya*. 12(1): n.d.
- Khing Hoc Dy. (2007). *Aksorsoel Khmae Sattavuat Ti 20: Kaveinipau nueng Komrong Atthabot*. (In Khmer). [Literature of Cambodian in Twenty Centuries]. Phnom Penh: Angkor.
- Leang Hap An. (1969). Arampabot. (In Khmer). [Introduction]. *Journal of Kambujasuriya*. 41(5): Preface.
- Louis Finot. (1927). Ompee Derm Komnert Prasart Angkor. (In Khmer). [Origin of Angkor]. Translate by Chum Mao. *Journal of Kambujasuriya*. 2(3): 253 - 260; 2(4): 395 - 402; 2(6): 482 - 500.
- Norodom Phanuwong. (1927). Setkadai Atibai Ompee Prayot Nai Tossanawadai. (In Khmer). [Explanation about Avail of Journal of Kambujasuriya]. *Journal of Kambujasuriya*. 2(1): 24 - 25.
- Ompee Araya Thour Kampuchea. (In Khmer). [The Civilization of Cambodia]. (1941). *Journal of Kambujasuriya*. 13(19): 3 - 10.
- Pang Khat. (1957). *MaKutes NaKor Pak Ti 2*. (In Khmer). [Guide of Angkor Part 2]. Phnom Penh: The Buddhist Institute.
- Victor Goloubew. (1927). Ompee Lamnam Hate Nai Kar Dhal Ban Skual Prasart Angkor. (In Khmer). [Cause of discovery the Angkor Wat]. Translate by Chum Mao. *Journal of Kambujasuriya*. 2(11): 728 - 749.
- Suzanne Karpelès. (1927). Ompee Roop Mettrai Po Ti Sat Bek Kang Mahayan. (In Khmer). The Mahayana Bodhisattva. Translate by Chum Mao. *Journal of Kambujasuriya*. 2(1): 26 - 28.
- (1927). Sedkadai Atibai Ompee Talerm Tamo Del Chalak Chea Roop Prea Phut Prinipana Nung Rueng Ream Ke. (In Khmer). Description on the Stone Carved Buddha and Ramayana Image. Translate by Chum Mao. *Journal of Kambujasuriya*. 3(1): 235 - 236.

เอกสารภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส

- Ania Loomba. (2015). *Colonialism/ Postcolonialism*. London; New York: Routledge.
- Benedict Anderson. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Ben Kiernan. (1997). *The Pol Pot regime: race, power, and genocide in Cambodia under the Khmer Rouge, 1975 - 79*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Charles Higham. (2003). *The Civilization of Angkor*. London: Phoenix.
- Edward Said. (2003). *Orientalism*. New York: Vintage Books.

- George Chigas. (2000). The Emergence of Twentieth Century Cambodian Literary Institutions: The Case of Kambujasuriya. in *The Canon in Southeast Asian Literature: Literatures of Burma, Cambodia, Indonesia, Laos, Malaysia, the Philippines, Thailand and Vietnam*, Edited by David Smyth. Richmond, Surrey: Curzon Press.
- Ian Harris. (2006). *Cambodian Buddhism: History and Practice*. Bangkok: Silkworm Books.
- M. H. Dufour. (1901). Documents photographiques sur les Fêtes ayant accompagné la coupe solennelle des cheveux du prince Chandalekha, fils de Noroudam, en mai 1901, à Phnom - Penh. *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême - Orient*. 1(1): 231 - 243.
- Moro-Abadía, O., (2006). The History of Archaeology as a 'Colonial Discourse'. *Bulletin of the History of Archaeology*. 16(2): 4 - 17.
- Penny Edwards. (2007). *Cambodge: The Cultivation of a Nation, 1860 - 1945*. Bangkok: Silkworm Books.
- Teri Shaffer Yamada. (2009). Modern short Fiction in Cambodia: A History of Persistence. in *Modern short Fiction of Southeast Asia a Literary History*. Ann Arbor, Mich.: Association for Asian Studies, Inc.

เอกสารภาษาไทย

- ชัยรัตน์ พลมุข. (2558). นิทานเก่าในโลกใหม่: วรรณกรรมลาวสมัยอาณาจักรขอมฝรั่งเศสกับขบวนการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม. ชยันต์ วรรณนะภูติ และ สร้อยมาศ รุ่งมณี, บรรณาธิการ. ใน *ยาดแย่ง การพัฒนาและความทันสมัยในลาว*. เชียงใหม่: ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เดวิด แซนด์เลอร์. (2546). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร, สติไลซ์ ชันติวรพงศ์, และวงเดือน นาราสัจจ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธิบัติ บัวคำศรี. (2555). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- _____. (2552, กันยายน - ธันวาคม). ทิวชของพระนคร (?): Edwards, Penny. *Cambodge: the cultivation of a nation, 1860 - 1945*. *สังคมลุ่มน้ำโขง*. 5(3): 137 - 147.
- พุทธศาสนบัณฑิต. (2540). *ประชุมเรื่องตำนานและนิทานพื้นบ้านเขมร ภาคที่ 1 - 9*. แปลโดย ประยูร ทรงศิลป์. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี.
- พงษ์พันธ์ พึ่งตน. (2553, มกราคม - เมษายน). อีกด้านของปราสาท “พระวิหาร”: ในมิติความสัมพันธ์ระหว่างกัมพูชาและไทย. *สังคมลุ่มน้ำโขง*. 6(1): 57 - 83.
- มาดแลน จีโต. (2546). *ประวัติเมืองพระนครของขอม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. แปลโดย ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ยอร์ช เซเดส์. (2556). *เมืองพระนคร นครวัด นครธม*. พิมพ์ครั้งที่ 9. แปลโดย ปรานี วงษ์เทศ. กรุงเทพฯ: ดรีม แคทเซอร์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. (2545). *นครวัดทัศนเขมร*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุเนตร ชุตินธรานนท์; และรัตนพร พวงพัฒน์. (2557). *อุษาคเนย์: พลวัตการรับรู้จากอดีตถึงปัจจุบัน*. สุเนตร ชุตินธรานนท์, บรรณาธิการ. ใน *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน.

วิทยานิพนธ์

- กรณรงค์ เหมรัมย์วี. (2545). *อำนาจขององค์ความรู้ในงานวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดี
เขมรในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ ศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณัฐพร ไทยจงรัก. (2548). *สภาพการดำรงชีวิตของชาวเขมรระหว่าง พ.ศ. 2518-2522: ศึกษา “ภูมิภาค”
ตะวันออก ตะวันตกเฉียงใต้และตะวันตกเฉียงเหนือ*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธิบัติ บัวคำศรี. (2547). *เอกสารมหาบุรุษเขมร: การศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของเขมร*.
วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ข้อมูลออนไลน์

- Administrator. (2017). *The Buddhist Institute*. Retrieved March 4, 2017, from www.budinst.gov.kh.